

Başvuru: 22 Kasım 2017

Revizyon gönderimi: 23 Aralık 2017

Kabul: 4 Ocak 2018

OnlineFirst: 20 Şubat 2018

Copyright © 2017 • ÖNDER

ISSN 2587-1927

<http://talimdergisi.com/>

Aralık 2017 • 1(2) • 219–256

Araştırma Makalesi

İmam-Hatip Liselerinde Okutulan Dinî Mûsikî Dersinin Nicelik ve Nitelik Bakımından İncelenmesi

Özkan Apaydın¹
Ankara Üniversitesi

Öz

Bu çalışma İHL haftalık ders programlarında Dinî Mûsikî dersinin zorunlu derslerden olmasını ve öğretim programının, ders kitabının, öğrencilerin ve öğretmenlerin işlevsel olarak kullanabilmeleri için yeniden düzenlenmesini ve geleceğin “imam-hatip” ve “din görevlilerinin” ibadetlerimizi estetik ve mûsikî anlamında lâyıkıyla yapabilmelerini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Dinî Mûsikî dersinin İmam-Hatip Liselerindeki mevcut durumunun tespiti yapılarak öğrencilerin derse karşı tutumları ölçülmüş, öğretmenlere anket uygulaması yapılmış ve derste kullanılan kitap ayrıntılı şekilde incelenmiş ve yöntem olarak betimsel (tarama) yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilere uygulanan “Mûsikî Dersine İlişkin Tutum” ölçeği sonuçları SPSS programıyla analiz edilmiş ve öğrenci-öğretmen görüş ve önerileri de ayrıca yorumlanmıştır. Ders kitabında görülen problemler de çözüm yollarıyla birlikte ele alınmıştır. Çalışma gerek dersin durumunu müfredat, öğrenci, öğretmen ve kitap yönünden ele alması ve mevcut problemleri bilimsel ölçeklerle ortaya çıkarması bakımından gerekse bu problemlerin çözüm yollarını öğrenci ve öğretmen görüşlerini referans alarak bilimsel metotlarla ortaya koyması bakımından özgün bir özellik taşımaktadır. Çalışmada Dinî Mûsikî dersi, tarihi, eğitimi ile ilgili yazılan kitaplar, yüksek lisans-doktora tezleri, makaleler, günümüze kadar okutulmuş ve okutulan ders kitapları, MEB’in genelgeleri, yönetmelikleri, kurul kararları ve örneklem olarak seçilen okullardaki öğrenci -öğretmen görüşleri çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İmam-Hatip Liseleri • Dinî mûsikî eğitimi • İslâm ve mûsikî • Öğrenci tutumları • Müzik eğitimi

¹ Özkan Apaydın (Dr.), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eposta: aranje44@gmail.com

2015-2016 eğitim öğretim yılı itibariyle MEB'e bağlı resmi İmam-Hatip Lisesi sayısı 2033 adettir.² Bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı yaklaşık 700 bin civarındadır. Her geçen yıl okul ve öğrenci sayısındaki bu artışın devam edeceği ve İmam-Hatip liselerinde okuyan öğrenci sayısının bir milyonu bulacağı tahmin edilmektedir İmam-Hatip liselerinin kuruldukları zamandan bugüne kadar geçen süredeki sayılarını incelediğimizde bugün ulaşılan İmam-Hatip Lisesi sayısının geçmiş yıllara göre büyük ölçüde artmış olduğu görülmektedir. Ancak sayılardaki bu artış “eğitimin niteliğine ne kadar yansımıştır?” diye düşünüldüğünde nitelikteki artışın sayısal artışa paralel olmadığı, özellikle mesleki ders öğretmeni anlamında İmam-Hatip liselerinin büyük sıkıntılar içinde olduğu düşünülmektedir.

İmam-Hatip Liselerinde okuyan öğrencilerin bir kısmının İmam-Hatip ortaokulları mezunu öğrencilerden oluşması bir kısmının ise normal eğitim veren ortaokullardan mezun olması da ayrıca İmam-Hatip Liselerinin öğrenci hazırlanış şekli anlamında yaşadığı sıkıntılardan biridir. İmam-Hatip Liselerinde okutulan ders programlarında sürekli değişiklikler yapılması okullarda verilen eğitimin işlevselliğini olumsuz etkilemektedir. Özellikle müzik ve dinî mûsikî gibi öğrencilerin meslek hayatlarında uygulamalı olarak en çok ihtiyaç duyacakları sanat içerikli derslerin ders programından çıkarılarak sanatsal derslerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması düşündürücüdür. Her geçen yıl adı geçen derslerin süreleri düşürülmekte, zorunlu ders olan müzik dersi, beden eğitimi ve görsel sanatlar dersi arasından seçmeli durumuna getirilerek yavaş yavaş yok olma sürecine itilmektedir.³

Sanat derslerinden biri olan Dinî Mûsikî dersinin seçmeli ders olması da İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin sanatsal derslerden faydalanabilme imkânını azaltmakta hatta büyük bir çoğunluğunda bu imkânı yok etmektedir. Oysaki İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin de sanatsal derslere ihtiyacı vardır. Sanat herkes için bir gerekliliktir. Sanat toplumsal olarak bir ihtiyaçtır, insanın var olma sebeplerinden biridir (Uçan, 2005, s. 172). Bunun yanı sıra eğitim programında seçmeli ders olarak da olsa dinî mûsikî dersinin var olması, bu dersle ilgili bir kitabın olması bu olumsuzluklar arasında olumlu karşılanabilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Dinî Mûsikî dersinde okutulan kitabın (Sezikli, 2015) genel olarak İmam-Hatip Lise her sınıfı için ayrı ayrı yazılmış olmaması, öğrenci ve öğretmen seviyesine uygun olmayışı, ünite yapısının ve konuların birbirinden kopuk olması dersin hedef ve kazanımlarının gerçekleştirilmesini zorlaştırmakta hatta imkânsız hale getirmektedir. Bu çalışmayla İmam-Hatip Liselerinin kısaca geçmişi, bugüne geliş süreci incelenerek, 2015-2016 yılında okutulan ders programında mevcut olan dinî mûsikî dersinin problemleri ve çözüm yolları önerilerle birlikte sunulmuştur. Dinî Mûsikî dersi güzel sanatlar arasında yer alan bir derstir. “*Bu dersler insanı eğitmede veya bilgi beceri yönüyle biçimlendirmede çok önemlidir*” (Akdoğan, 2014, s. 101).

2 Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) 16.05.2016 tarihli 569812 nolu bilgilendirme metni.

3 Millî Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi* Temmuz 2014-2682 Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 01.07.2014 Karar No:63

Bu kadar önemli bir dersin her geçen gün işlevsiz hale gelmesi ülkemizin imam, hatip ve din görevlisi yetiştirme politikalarında başarısız olma riskini doğurmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın problemi “İmam-Hatip Liselerinde Okutulan Dinî Mûsikî Derslerinin Problemleri ve Çözüm Yolları” olarak tanımlanmıştır.

İmam-Hatip Liseleri

İmam-Hatip liselerinin tarihi Osmanlı dönemine kadar gitmektedir. İmam, Hatip veya Din Görevlisi olmak isteyen öğrencilerin yanı sıra din ağırlıklı eğitim almak isteyen tüm öğrencilerin tercih edebildiği bu okulların öğretim programlarında dinî derslerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bulunan Din Eğitimi Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet vermektedirler.

İmam-Hatip liselerinin 2015–2106 dönemindeki öğrenci sayısının yaklaşık olarak 700 bin olduğu düşünülürse bu kadar öğrencinin sadece Din Görevlisi, imam vb. meslekler dışında meslek seçmeyeceğini söylemek gerçekçi olmaz. Bu okulların çekiciliğini arttıran en önemli faktörlerden biri de huzurlu bir eğitim ortamına sahip olmasıdır (Ünsür, 2005, s. 243). Sayıları hızla artan İmam-Hatip Liselerinin haftalık ders programı incelenirse, mesleki derslerle birlikte sayısal ve sözel derslerin de programda yoğun bir şekilde yer aldığı görülecektir.⁴ Çünkü bu okulda okuyan öğrenciler arasında din görevliliği dışında, kaymakam hâkim, subay, avukat, öğretmen, mühendis, mimar, polis, vb. meslek gruplarını seçecek öğrenciler de olduğu tahmin edilmektedir.

Ders programları oluşturulurken bu gerçek göz ardı edilmemiş öğrencilerin ve velilerin beklentilerine cevap verebilecek programlar oluşturulması için çalışılmıştır. Ancak her ne olursa olsun İmam-Hatip liseleri özünde İmam, Hatip ve Din Görevlisi yetiştirmek amacıyla hizmet veren kurumlardır. Millî Eğitim içinde öğrencilere her kademede Din Kültürünü ve Din Hizmetlerini vermekle mükellef olacak din adamları yetiştirmek bu kurumların yegâne görevleri arasında gelmektedir. Toplumsal anlamda Diyanet İşleri Başkanlığının görevini örgün eğitimde özellikle İmam-Hatip liselerinde MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü üstlenmiş durumdadır. İmam-Hatip liselerinde okutulacak derslerin ne olacağı, içeriği, ders yoğunluğu, derslerle ilgili hizmet içi eğitimlerin planlanması, proje okulların oluşturulması, ders kitabının yazılması, basılması, dağıtılması, dersle ilgili materyallerin oluşturulması vb. tüm çalışmalar için Din Eğitimi Genel Müdürlüğü sorumlu birimdir.

İmam-Hatip liselerinin genel müdürlük düzeyinde temsil edilmesi konunun önemsendiğinin bir sonucudur. Çünkü yıllar öncesinde neredeyse zorla kapatılmış İmam-Hatip Ortaokullarının şubeleşerek sayılarını çoğaltmaya çalıştığı bir dönemden geçerek bugün genel müdürlük düzeyine gelmesi Din Eğitimi ve Öğretimi adına sevindirici bir durumdur. Ancak özü itibarıyla İmam, Hatip ve Din Görevlisi

4 MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 04.09.2014 Tarihli 86 Sayılı Genelge

yetiştirme amacıyla kurulmuş olan bu okullarda mûsikî sanatının gelişmesi için ders programına koyulmuş olan Dinî Mûsikî dersinin seçmeli olarak 3 ders arasından (görsel sanatlar-müzik-beden eğitimi) seçiliyor olması, geleceğin Din Görevlisi olacak öğrenciler için büyük bir eksiklik anlamına gelmektedir.

Din hizmetlerinin doğru ve yerinde verilebilmesi için İmam-Hatip liselerinde yetişen öğrencilerin belirli dersleri görmesi ve belirli kazanımlara ulaşması gerekmektedir.⁵ 2014-2015 yılında 9. ve 10. sınıflardan itibaren uygulanacak ders programında görüldüğü üzere Beden Eğitimi/Görsel Sanatlar ve Müzik dersi seçmeli ders durumuna getirilmiştir. Kurul kararında imzası olan bürokratların müzik öğretmeni olmaması ayrıca tartışılması gereken bir durumdur. Öğrencilerin en çok sevdiği ve ihtiyaç duyduğu dersler bu ve benzer kararlar yok olma sürecine girmiştir. 2015–2016 Eğitim Öğretim Programında 9.-10.11. ve 12. sınıflarda zorunlu dersler arasında haftalık olarak Tablo 1’deki gibi planlanmıştır.

Tablo 1

2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı Derslerinin Saat ve Sınıflara Göre Dağılımı

Ders	Saat	Sınıf
Matematik	6 saat	9, 10
Dil ve Anlatım	2 saat	9, 10, 11, 12
Türk Edebiyatı	3 saat	9, 10, 11, 12
T.C. İnk. Tar. ve Atatürkçülük	2 saat	11
Coğrafya	2 saat	11
Fizik	2 saat	9, 10
Kimya	2 saat	9, 10
Biyoloji	3 saat	9, 10
Sağlık Bilgisi	1 saat	9
Felsefe	2 saat	11
Yabancı Dil	2 saat	9, 10, 11, 12
Arapça	5 saat	9
Arapça	4 saat	10
Trafik ve İlk Yardım	1 saat	12
Beden E./ Görsel Sanatlar/Müzik	1 saat	9, 10, 11, 12

Dikkat edilirse programda yalnızca bir ders saatine sahip bulunan beden eğitimi, görsel sanatlar ve müzik dersi zorunlu dersler arasında sayılmakta ancak sadece bir tanesi seçilebilmektedir. Diğer derslerin hiç birinde böyle bir “seçmeli zorunlu” uygulaması yoktur. Bu uygulamada, diyelim ki öğrenciler beden eğitimi dersini seçti, o zaman görsel sanatlar ve müzik dersleri haftalık ders çizelgesi programında gözükmesine rağmen uygulamada olmayacaktır. Çünkü öğrenci bu derslerden hangisini seçerse diğer dersi alamayacaktır.

Geçmiş yıllardaki ders programlarında öğrenciler bu derslerin hepsini bir saat de olsa görmekteydi.⁶ Ancak bu uygulama ile dini mûsikî dersi yok olma tehlikesiyle

5 MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Tebliğler Dergisi, 01.07.2014 tarihli, 63 sayılı İmam-Hatip liseleri ve Anadolu İmam-Hatip liseleri Haftalık Ders Çizelgesinde Değişiklik Yapılması Konulu Kurul Kararı.

6 MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 04.09.2014 tarihli 86 sayılı İmam-Hatip liseleri Ders Programı Çizelgesi Konulu Genelge.

karşı karşıya bırakılmış ve öğrenciler için en önemli derslerden biri olan dinî müsikî dersinin de önü kapatılmıştır. Zorunlu dersler arasında bulunan derslerin hiçbirinde uygulanmayan bu seçmeli/zorunlu ders seçim modeli maalesef sanat ve spor derslerinde uygulanarak beden eğitimi, görsel sanatlar ve müzik dersinin önemi azaltılarak bu dersler yok sayılmıştır. İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrenciler sanattan, spordan mahrum bırakılmıştır. Oysaki Din eğitimi genel müdürlüğünün en önemli görevlerinden biri, İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin muhakeme yapabilen, estetik düşünebilen, sanatsal anlamda belirli bir estetiğe sahip olmuş bilgisi, becerisi, hitabeti, karakteriyle etrafına örnek olabilen bireyler olarak okullardan mezun olmalarını sağlamaktır. Bir din adamı düşünün ki, *sanattan hiç beslenmemiş, müsikî nedir haberi yok, bir ezan okuduğunda insanlar yanından kaçıyor, hitabeti zayıf*, böyle bir din adamı çevresinde ne kadar dinlenir, ne kadar saygı ve itibar görür, dine hizmeti ne düzeyde verimli olur?

Bu programlar yapılırken zorunlu ders denilen dersler adı üstünde gerçekten zorunlu olmalıdır, özellikle müzik ve müsikî derslerine ayrı bir önem verilmelidir. Bu dersler de diğer dersler kadar önemlidir hatta din adamı olacak birisi için diğer derslerden bile önemlidir diyebiliriz. Matematik dersinin 6, diğer derslerin ortalama üçer saat olduğu, müzik dersinin en iyimser bakışla %33 olarak var olduğu bir programda haftalık bir saat olması da ayrıca bir problemidir. Bu kadar önemli olan bir dersin ders programında zorunlu ders olması ve haftalık ders programında en az 2-3 saat olmasının gerekliliğine ve faydalarına burada da değinmekte fayda vardır. Bir din adamı için sesini kullanabilmek ve müsikî ilmini bilmek demek onun mesleğinde başarılı uygulamalar yapması için hazır olması anlamına gelmektedir. Çünkü din adamı tüm toplum tarafından dinlenen, saygı gösterilen bir bireydir. Hitabetiyle, ses güzelliğiyle topluma sesini duyurur. Bu bakımdan Din Eğitimi Genel Müdürlüğü ve ilgili birimlerin burada tespit edilen problemlere çözüm sunması gerekmektedir.

Bunun için yapılması gereken en önemli çalışmalardan birisi, müsikî dersi zorunlu ders haline getirilmeli ve dersin saati de arttırılmalıdır. Beşerî duyguların en tabisi olan hislerin ifade edilmesinde çok mühim yeri olan müsikînin görmezden gelinmesi kabul edilebilecek bir durum değildir (Akdoğan, 2009, s. 63). İlgili yöneticiler ve karar mercileri bu dersin bir ihtiyaç olduğunu bilmeli ve ders programları hazırlanırken müsikî dersi hak ettiği önemi görmelidir. Ancak bu anlayışla eğitim ve öğretimde hedeflenen kazanımlar ortaya çıkacaktır.

Diğer Meslek Liseleri İçinde İmam-Hatip Liselerinin Önemi

Millî Eğitim Bakanlığının meslek edinme çalışmaları kapsamında hedeflerinden en önemlisi ortaokulu bitiren her üç öğrenciden iki tanesinin meslek lisesine yönlendirilme hedefidir.⁷ Bu hedef doğrultusunda, MEB bünyesinde mesleki eğitim ve genel müdürlüğü kurulmuş ve meslek Liseleri ile ilgili tüm iş ve işleyişler için çalışmalar başlatılmıştır.

⁷ (MEB Müsteşarlık Makamı 2007/30 Sayılı Genelge).

İmam-Hatip liselerinin mesleki lise konumu kazanması 1971 yılına dayanmaktadır. 1971 yılında İmam-Hatiplerin ortaokul bölümü kapatılmış, lise bölümü 3 yıldan 4 yıla çıkarılarak İmam-Hatip liseleri mesleki lise halini almıştır. Geçen yıllar içinde İmam-Hatip ortaokulları kapatılmış, 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmiş ve İmam-Hatip liselerinin sayısı azaltılmıştır; hatta ilâhiyat fakültesi öğrenci kontenjanları ve öğretmen atamalarında din kültürü öğretmeni alımı azaltılmıştır. Ancak tüm bu yapılanlara rağmen İmam-Hatip okullarına halkın ilgisi azalmamış bilakis zaman geçtikçe velilerin ve öğrencilerin İmam-Hatip okullarının açılması ve sayılarının çoğalması isteği daha da artmıştır. 2016 yılı itibariyle İmam-Hatip liselerinin sayısı 2033 ‘ü bulmuştur.⁸

Önümüzdeki 5 yıl içinde İmam-Hatip ortaokullu ve liseli öğrenci sayısının toplamda 2 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’deki toplam öğrenci sayısını düşündüğümüzde azımsanamayacak bir oran karşımıza çıkmaktadır.⁹

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İmam-Hatip Liselerinde okutulan Dinî Mûsikî dersinin hedeflediği kazanımlara doğru bir şekilde ulaşabilmesi için Dinî Mûsikî dersinin öğrenci, öğretmen ve ders kitabı yönünden incelenmesidir. Ders kazanımlarının ortaya çıkması için, dersi okuyan öğrencilerin derse karşı tutumları ölçülerek, derse giren öğretmenlerin görüşleri alınarak ve derste okutulan kitabın kazanımlara uygunluğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Bu hedef doğrultusunda yapılan çalışma ile

- (i) İmam-Hatip Liselerinde okutulan Dinî Mûsikî dersinin zorunlu hale getirilmesi,
- (ii) Dersin yapılacağı fiziki imkânların tespit edilerek eksikliklerin belirlenmesi ve imkânların iyileştirilmesi,
- (iii) Dinî Mûsikî dersi konusunda yeterliği olan öğretmenlerin bu derse girmesinin sağlanması,
- (iv) Din Eğitimi Genel Müdürlüğü’nün ve diğer ilgili birimlerin dersle ilgili materyal hazırlama ve gerekli hizmet içi eğitimlerin yapılması konusunda mevcut yetersizlikleri görmesi ve bu konuda daha doğru adımlar atmasının sağlanması,
- (v) İmam-Hatip Liselerinde okutulan Dinî Mûsikî dersinin hak ettiği yere getirilerek tüm öğrencilerin bu dersin kazanımlarından faydalanarak mesleklerinde başarılı olmalarının sağlanması amaçlanmıştır.

8 Başbakanlık İletişim Merkezi aracılığıyla edinilen 1569812 numaralı cevap metni.

9 Millî Eğitim Bakanlığı resmi web adresinde yayınlanan bilgilere göre 2016 yılında örgün eğitimde okuyan toplam öğrenci sayısı 17.588.958’dir. Liselerde eğitim gören 5 milyon 807 bin 643 öğrencinin, 3milyon 798 bin 897’si (%65,4) resmi okullarda, 1 milyon 536 bin 135’i (%26,5) açık öğretim Liselerinde, 472 bin 611’i (%8,1) özel okullarda okumaktadır. Resmi Lisede okuna Lise öğrenci sayısının 3 milyon 798 bin 897 olduğu düşünüldüğünde, resmi Liselerde okuyan 5 kişiden 1 tanesinin İmam-Hatip Lisesinde okuduğu sonucuna varabilmekteyiz.

Yöntem

Bu çalışmada tümdengelsel bir yaklaşımla özele inilerek ilgili dersin problemleri ele alınmıştır. Araştırma modeli, tespit edilen problemlerin çözümü için planlı olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanması ve değerlendirilerek raporlaştırılması (yazılması) sürecidir. Buna göre, İmam-Hatip Liselerinde okutulan Dinî Müsîkî dersinin öğrenci tutumlarının, öğretmen görüşlerinin ve ders kitabının incelenerek dersin genel durumunun ortaya konulması amacıyla durum saptamaya yönelik tarama çerçevesinde betimleme (tarama) yöntemi esas alınmıştır (Şimşek ve Yıldırım, 2005, s. 47). Bu model yaklaşımı ile araştırmaya konu olan problemin mevcut durum ve nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini Ankara’da bulunan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak eğitim veren Nallıhan, Bâlâ, Kalecik ve Demetevler Anadolu İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrenciler ile bu okullarda Dinî Müsîkî dersine giren öğretmenler, derslerde okutulan Dinî Müsîkî dersi kitabı; örneklemini ise adı geçen okullarda okuyan ve dini müsikî dersini seçen 9. 10. 11. ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem olarak adı geçen okulların seçilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi Ankara’nın sadece merkezinde bulunan okullarla sınırlı kalmamak, ikinci neden ise dini müsikî dersi seçmeli ders olduğu için bu dersi seçen okulların sınırlı sayıda olmasıdır. Ankara’nın merkezindeki çok kalabalık ve imkânları iyi denilebilecek olan okulların çoğunluğunda dini müsikî dersi seçilmediği bu dersin yerine beden eğitimi dersi seçilmesi örneklem seçme konusunda zorluk yaratmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada öğrencilerin Dinî Müsîkî dersine olan tutumlarını belirlemek amacıyla öğrencilere, Prof. Dr. Ayfer KOCABAŞ’IN hazırlamış olduğu “Müziğe İlişkin Tutum Ölçeği” uygulanarak veriler toplanmıştır. Müziğe ilişkin tutum ölçeğini oluşturan toplam 30 soru bulunmaktadır. Bulgular bölümünde bu sorulara verilen cevapların yüzdelik dağılımları sütun grafikleri şeklinde gösterilmiştir. S1’den S30’a kadar verilen bilgiler tutum ölçeğinde sorulan soruları ve verilen cevapları ifade etmektedir. Örneği S1: Soru 1 demektir ve tutum ölçeğinde 1. soruya verilen cevabın yüzdelik oranı için bu kısaltmalar kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanma sürecinde araştırmacı bizzat örneklemdaki okullara giderek öğrenci ve öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Verilerin uygulanma ve toplanma süreci yaklaşık 4 hafta sürmüştür.

Verilerin Analizi

Öğrenci tutumlarının belirlenebilmesi için örneklem olarak seçilen okullarda okuyan 101 tane öğrenciye “Mûsikî Dersine İlişkin Tutum Ölçeği” uygulanmış ve toplanan veriler Statistical Package for Social Sciences (SPSS 20) ve AMOS18 analiz programları kullanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel Anlamlılık Seviyesi (significance level), genel olarak analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir. Bu, doğru olduğunda eşitlik hipotezini reddetme şansının 0,05 olduğu anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile bu çalışmadaki anlamlı bulgular %95 güven aralığındadır (Spiegel ve Stephens, 1999).

Müziğe ilişkin tutumları ölçmek için hazırlanan 30 soru için öncelikle keşfedici faktör analizi¹⁰ ortogonal rotasyonlardan varimax yöntemi kullanarak yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sonuçları bu analiz için örneklem büyüklüğünün yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Bu analizlerde elde edilen KMO = 0,848 sonucu Field’a göre (2009, s. 81) “mükemmel” bir değerdir. Bartlett’in küresellik testi (Bartlett’s test of sphericity) $\chi^2(435)= 1449,894$, $p < 0,001$ sonuçları faktörler arasındaki korelasyonun ana bileşenler analizi için yeterince uygun olduğunu göstermektedir. Veri setindeki her bir bileşen için *eigenvalue*’ları elde etmek için önce bir analiz yapılmıştır. Kaiser kriterine göre 4 bileşen bu kriterin üzerinde bir değer vermiştir. Bu bileşenler varyansın %50,30’unu açıklamaktadır.

Tablo 2 rotasyon sonucundaki faktör yüklerini göstermektedir. Eşik değer faktör yükleri için Malthouse ‘un faktörü yükleri kullanılmıştır (Malthouse, 2001, s. 81–82). Aynı bileşenlerde toplanan faktörlere göre birinci bileşen müzik dersi sevgisi ölçeği, ikincisi müzik becerisi ölçeği, üçüncüsü enstrüman çalma ve icraya yönelik tutum ölçeği, dördüncüsü müzik dersi antipatisi ölçeği olarak önerilmiştir.

Önerilen bu 4 bileşenin ölçüm tutarlılığını, yani soruların tutarlılığını ölçmek için yapılan güvenilirlik analizi sonuçları da Tablo 3’te her bir bileşenin karşılığında gelecek şekilde gösterilmiştir. Buna göre ilk bileşen olan Müzik dersi sevgisi ölçeğinin güvenilirlik skoru Cronbach¹¹ $\alpha=0,816$ ’dır. Enstrüman Çalma ve İcraya Yönelik Tutum bileşeninin güvenilirlik skoru Cronbach $\alpha=0,821$, Müzik Dersi Antipatisi ölçeğinin güvenilirlik skoru Cronbach¹² $\alpha=0,814$ olarak bulunmuştur. Bu ölçeklerin hepsinin güvenilirlik skoru eşik değer olan Cronbach $\alpha=0,7$ ’den büyük olduğu için, güvenilirlikleri yüksektir. Güvenirlik analizinin istatistik sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir.

10 Çok sayıda değişkenin altında yatan ortak değişkeni bulmak amacıyla yapılan istatistiksel analizdir.

11 Güvenirlik demektir. Sorulan soruların kendi içinde olan güvenilirliğini hesaplamak için kullanılır.

12 Güvenirlik demektir. Sorulan soruların kendi içinde olan güvenilirliğini hesaplamak için kullanılır.

Tablo 2
Keşfedici Faktör Analizi (Exploratory Factor Analysis)

NO	SORU	ÖLÇEK
S1	Müzik çok sevdiğim dersler arasındadır.	MÜZİK DERSİ SEVGİSİ
S3	Boş zamanlarımda müzikle uğraşmaktan zevk alırım	
S10	Programda müzik ders saatleri arttırılırsa çok mutlu olurum.	
S13	Müzik ödevlerini sıkılmadan zevkle yaparım.	
S15	Müzik dersinde kendimi rahat hissedirim.	
S28	Müzik dersi müzik ile ilgili bir şeyler yaratmak için bende istek uyandırıyor.	
S29	Müzik dersinde birlikte söyleyip – çalmaktan zevk alırım.	MÜZİK BECERİSİ
S8	İleride müzikle ilgili bir meslek seçmek isterim.	
S11	İleride müzikle ilgisi olmayan bir meslek seçmek isterim.	
S19	Müzikle ilgili bilgi ve becerilerimi arttırmak için arkadaşlarım ve öğretmenlerimden sürekli yararlanmak isterim.	
S25	Müzik dersinde elimden gelenin en iyisini yapmaya gayret ederim.	ENSTRÜMAN ÇALMA VE İCRAYA YÖNELİK TUTUM
S30	Müzik dersinde benim gösterdiğim başarıyı arkadaşım göstermediği zaman üzülürüm.	
S5	Müzik dersinde çalgı çalmak beni korkutur.	
S6	Müzik dersinde çalar söylerken hata yapsam bile, çalıp söylemekten çekinmem.	
S7	Çalgı çalmak kendime olan güvenimi artırır.	
S12	Notasını gördüğüm – bulduğum şarkıları çalıp söylemek isterim.	
S22	Güzel şarkı söylemekten ya da çalmaktan gurur duyarım.	
S23	Müzikteki başarımla bana cesaret veriyor.	
S26	Müzik dersinde müzik yeteneğimin geliştiğini hissediyorum.	
S27	Müzik dersinin yeteneğimin gelişmesinde katkısı olmadığına inanıyorum.	
S2	Müzik dersi bence sıkıcıdır.	MÜZİK DERSİ ANTİPATİSİ
S4	Notaları çözümlemek beni yorar.	
S9	Programdan müzik dersleri kaldırılırsa çok mutlu olurum.	
S14	Müzik dersine zorunlu olduğum için katılıyorum.	
S16	Müzik dersine sınıfı geçmek için çalışıyorum.	
S17	T.V. radyo, gazete ve dergilerdeki müzikle ilgili yayınlar ilgimi çekmez.	
S18	Boş zamanlarımda müzikle ilgili hiçbir şey yapmak içimden gelmez.	
S20	Müziğin günlük yaşamda önemi yoktur.	
S21	Müzik derslerinde tedirgin ve sinirli oluyorum.	
S24	Müzik öğretmenim bana çok başarısız olduğum hissini veriyor.	

Tablo 3
Güvenirlilik Analizi

Bileşenler	Faktör sayısı	Cronbach Alpha (a)
Müzik Dersi Sevgisi	7	0,816
Müzik Becerisi	5	0,623
Enstrüman Çalma ve İcraya Yönelik Tutum	8	0,821
Müzik Dersi Antipatisi	10	0,814

Bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan deneklerin, yani örneklemdaki İmam-Hatip lisesi öğrencilerinin frekans ve yüzdeleri içeren betimleyici istatistikleri sunulacaktır. Örneklem olarak seçilen okullarda okuyan öğrencilere uygulanan “mûsikîye ilişkin tutum ölçeğine” öğrencilerin verdiği cevaplar, tablo, grafik ve yüzdelerle açıklanmalar şu şekildedir:

Tablo 4

Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

Sınıf	Sıklık	%
9	29	28,7
10	9	8,9
11	35	34,7
12	28	27,7
Total	101	100,0

Örneklemindeki öğrenciler 9., 10., 11., ve 12. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin %28,7'si dokuzuncu sınıfta, %8,9'u onuncu sınıfta, %34,7'si on birinci sınıfta ve %27,7'si ise on ikinci sınıfta okumaktadır.

Tablo 5

Öğrencilerin Okullara Göre Dağılımı

Okul adı	Sıklık	%
Bâlâ İHL	7	6,9
Demetevler İHL	60	59,4
Kalecik İHL	17	16,8
Nallıhan İHL	17	16,8
Total	101	100,0

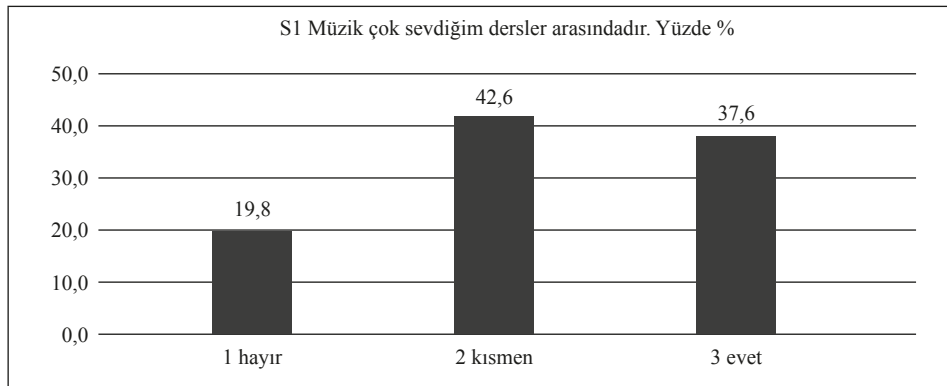
Bu çalışma Tablo 5'te de görülen dört okulda gerçekleştirilmiştir. Örneklemin okullara dağılımına bakıldığında en fazla katılım %59,4 oranı ile Demetevler İmam-Hatip Lisesinden (İHL) olmuştur. En az katılım ise %6,9'u ile Bâlâ İHL'dendir.

Tablo 6

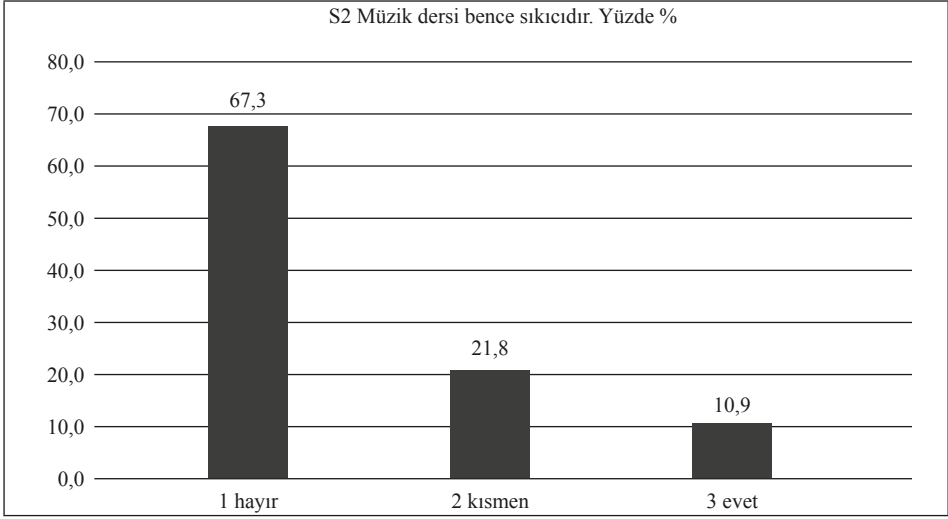
Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sıklık	%
1 bayan	57	56,4
2 erkek	44	43,6
Total	101	100,0

Örneklemden deneklerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde yarıdan fazlası (%56,4) bayan öğrencilerden oluşmaktadır.

Şekil 1. Soru 1'e verilen cevapların grafik dağılımı.

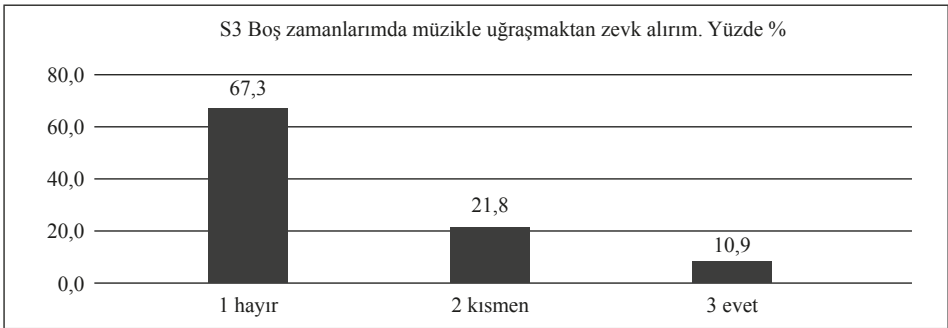

Şekil 2. Soru 2'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Örneklem olarak seçilen okullarda okuyan öğrencilerin müsikîye ilişkin tutum ölçeğine verdiği cevapların grafik olarak dağılımları aşağıda soru bazlı olarak verilmiştir.

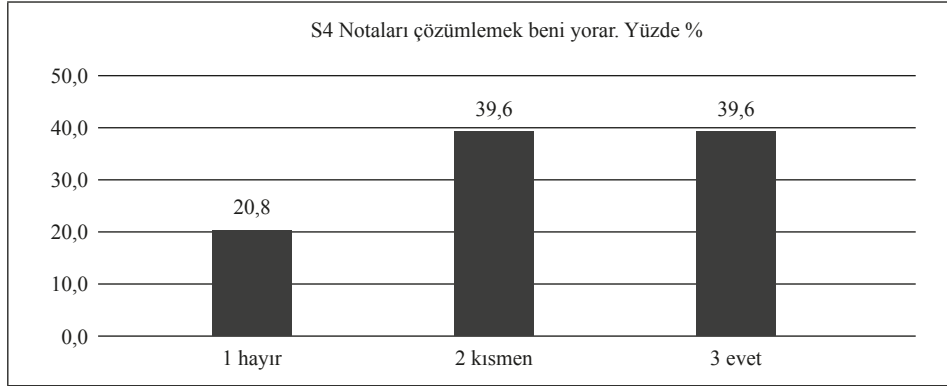
Öğrencilerin ölçeğin birinci sorusuna vermiş oldukları cevapların yaklaşık %20'si hayır şeklindedir. Müziği çok sevdiği bir ders olarak niteleyen öğrencilerin oranı ise yaklaşık %38'dir.

Müzik dersini sıkıcı bulanların oranı %10,9 iken kısmen sıkıcı bulanların oranı ise %21,8'dir. Müzik dersini sıkıcı bulmayanlar ise %67,3 oranındadır.

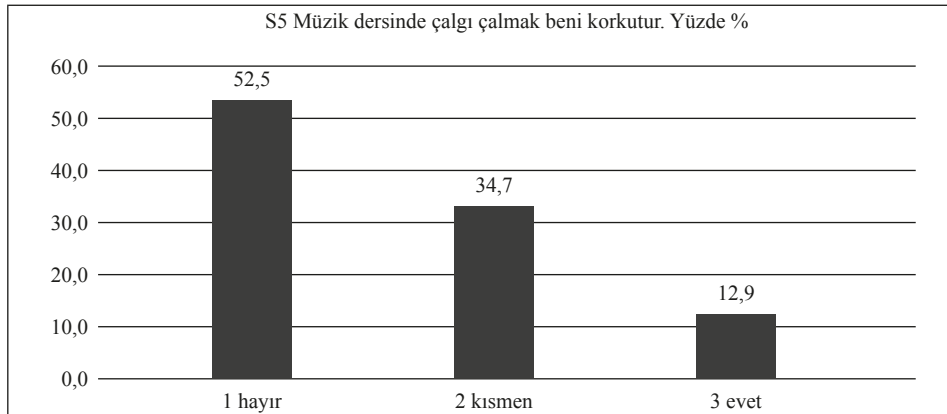
Şekil 3. Soru 3'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Örneklemin sadece %10'luk kısmı boş zamanlarında müzikle uğraşmaktan zevk aldığını belirtirken, yaklaşık %70 ise boş zaman uğraşı olarak müziği seçmediğini belirtmektedir.

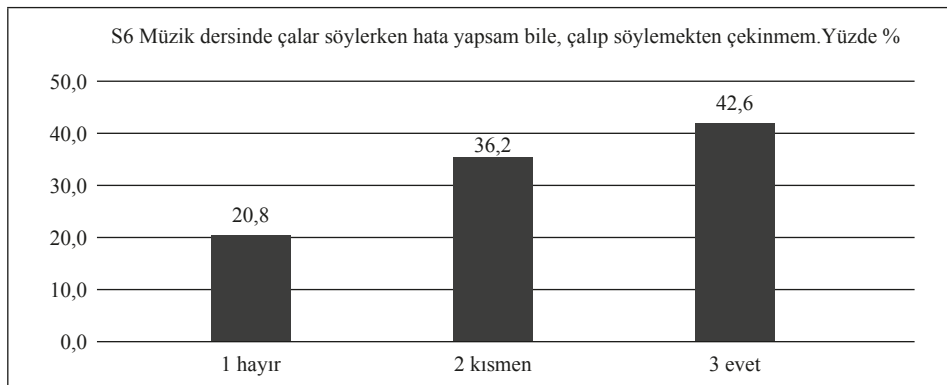

Şekil 4. Soru 4'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Notaları çözümlmeyi yorucu bulmayan yaklaşık %20'lik bir kesime karşın, örneklemin geri kalanı kısmen veya tamamen nota çözümlmeyi yorucu bulmaktadır.

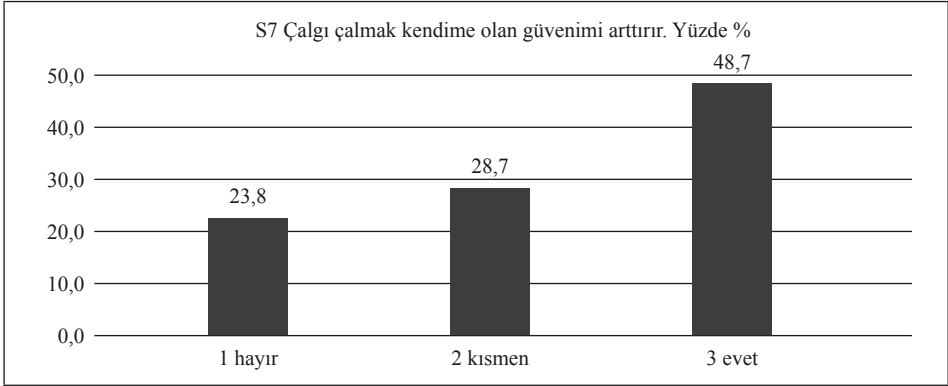
Şekil 5. Soru 5'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Şekil 6. Soru 6'ya verilen cevapların grafik dağılımı.

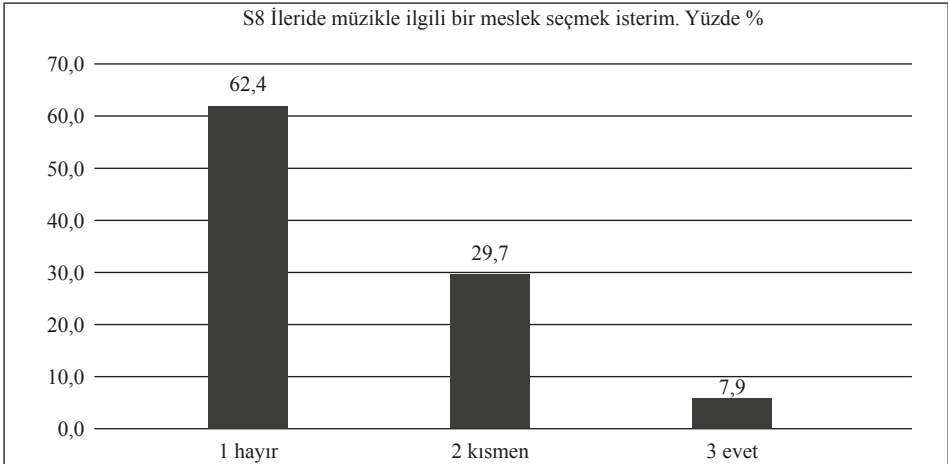
Örneklemin yarısından fazlası (%52,5) çalgı çalmaktan korkmamaktadır. Yaklaşık %13'lük kısmı ise müzik dersinde çalgı çalmaktan korkmaktadır.

Örneklemdaki öğrencilerin %20,8'i müzik dersindeki hatasından sonra çalıp söylemekten çekindiğini belirtmektedir. Diğer yandan %42,6'sı ise hatadan sonra bile çalıp söylemekten çekinmediğini belirtmektedir.

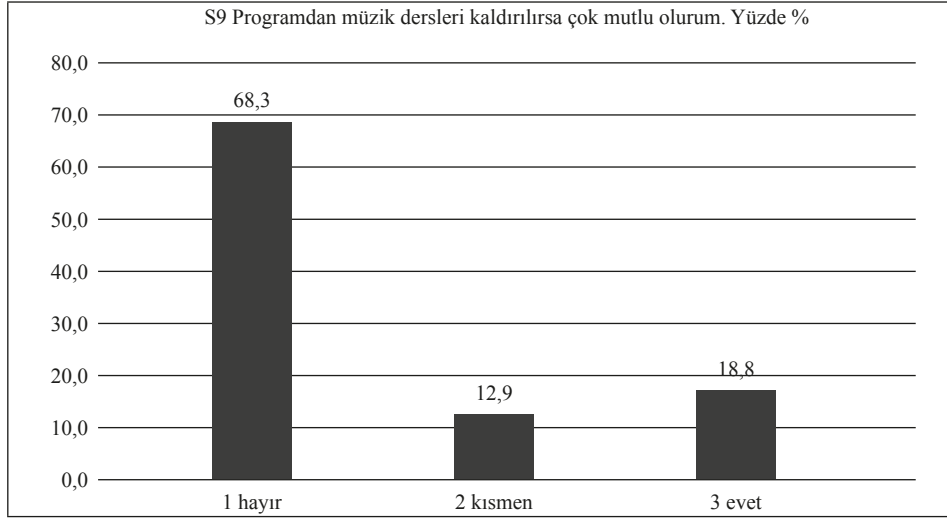
Şekil 7. Soru 7'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Müziğe ilişkin tutum ölçeğini oluşturan yedinci soru olan “çalgı çalmak kendime olan güvenimi artırır.” Sorusuna evet diyenlerin oranı %47,5 iken hayır diyenlerin oranı ise %23,8 olarak bulunmuştur.

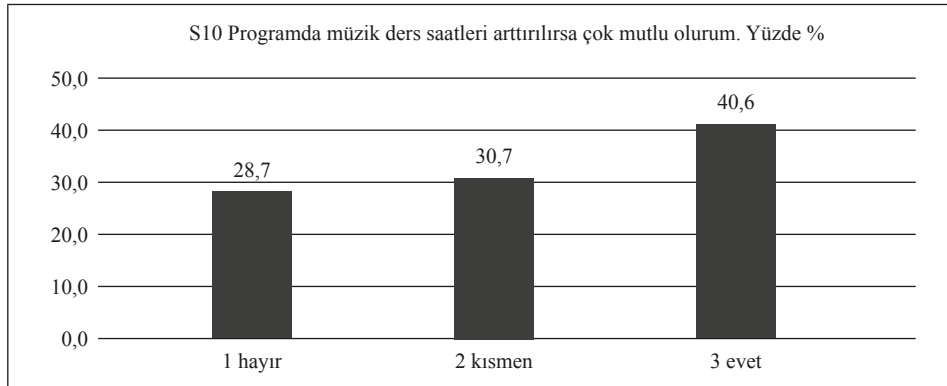
Şekil 8. Soru 8'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Çalışmaya katılan öğrenciler arasında müzik ile ilgili bir kariyer düşünen öğrenci sayısı oldukça düşüktür (%7,9).

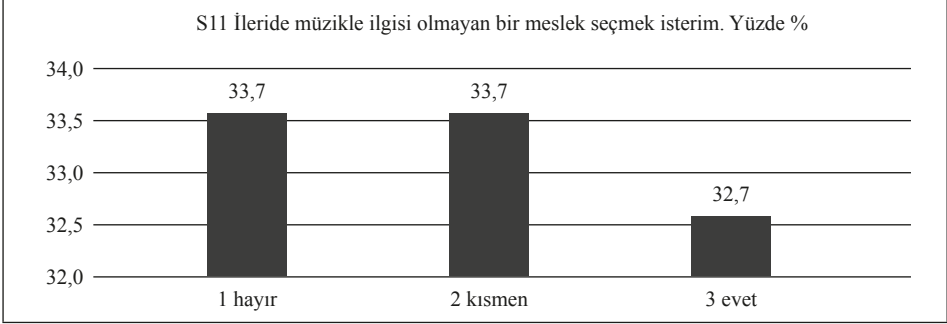
Şekil 9. Soru 9'a verilen cevapların grafik dağılımı.

Örnekleminizdeki öğrencilerin yaklaşık %70'i müzik derslerinin programdan kalkmasını istememektedir. Buna karşın sadece %18,8'i ise kaldırılmasını istemektedir.

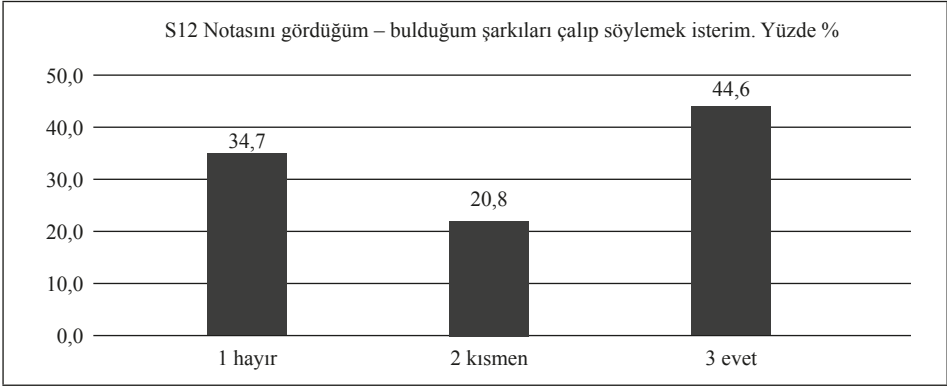
Şekil 10. Soru 10'a verilen cevapların grafik dağılımı.

Öğrencilerin %40,6'sı müzik derslerinin artırılmasından mutlu olacağını belirtirken, yaklaşık %30'luk bir kesim ise bu durumdan çok mutlu olmayacağını belirtmektedir.

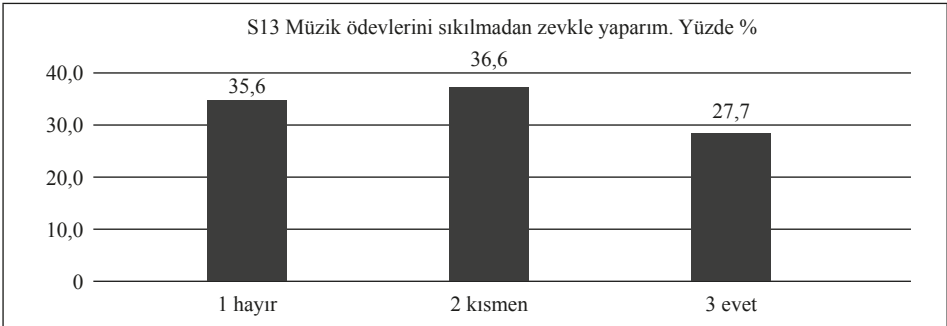
Şekil 11. Soru 11'e verilen cevapların grafik dağılımı.

İleride müzikle ilgili bir meslek seçmek isteyen %32,7'lik bir gruba karşın, %33,7'lik bir kısım ise müzikle ilgili bir meslek seçmek istemediğini belirtmektedir.

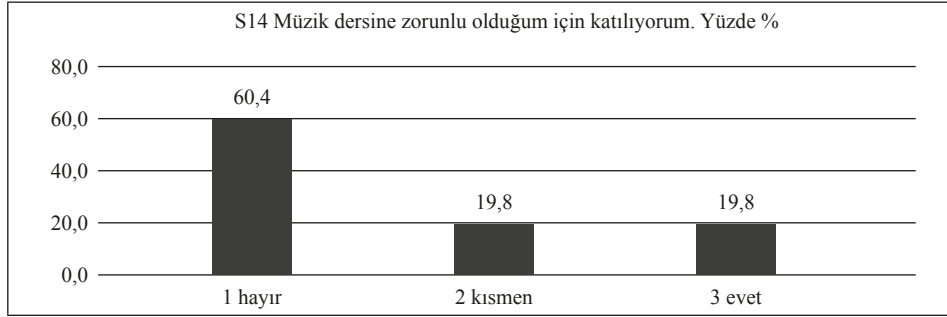
Şekil 12. Soru 12'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Notasını gördüğüm-bulduğum şarkıları çalıp söylemek isterim diyen öğrencilerin oranı %44,6'dır. Böyle bir isteği olmayanların oranı ise %34,7 olarak bulunmuştur.

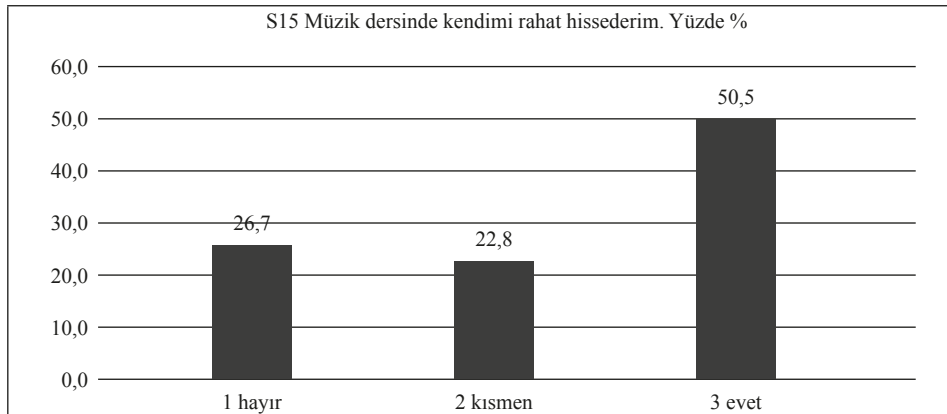
Şekil 13. Soru 13'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Örnekleimizdeki öğrencilerin yaklaşık %30'u müzik ödevlerini sıkılmadan yaptığını belirtirken, diğer tarafta %35,6 oranında öğrenci ise müzik ödevlerinden sıkıldığını ve zevk almadığını belirtmiştir.

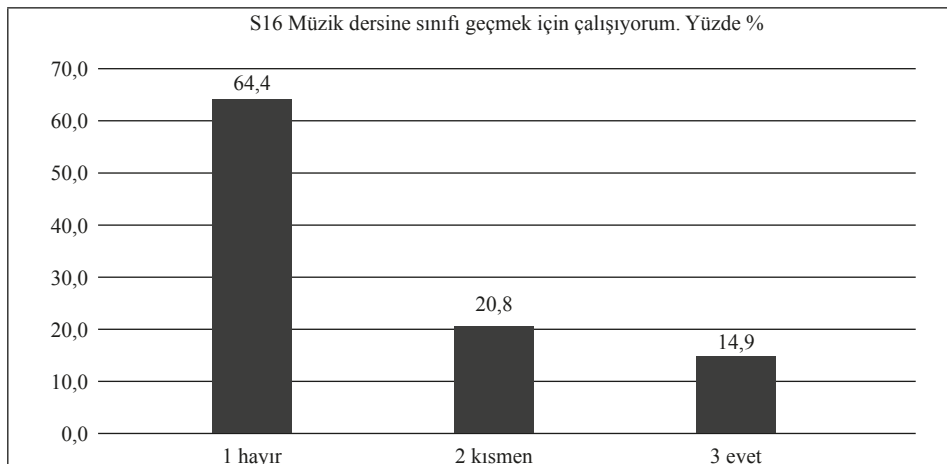

Şekil 14. Soru 14'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%60,4) müzik dersine zorunlu olduğu için katılmadığını beyan etmişler, yaklaşık %20'lik kısmı ise müzik dersine zorunlu olduğu için katıldığını belirtmişlerdir.

Şekil 15. Soru 15'e verilen cevapların grafik dağılımı.

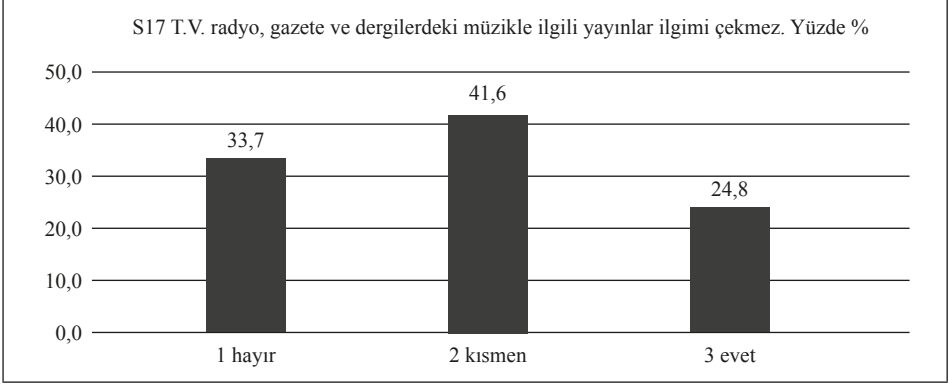

Şekil 16. Soru 16'ya verilen cevapların grafik dağılımı.

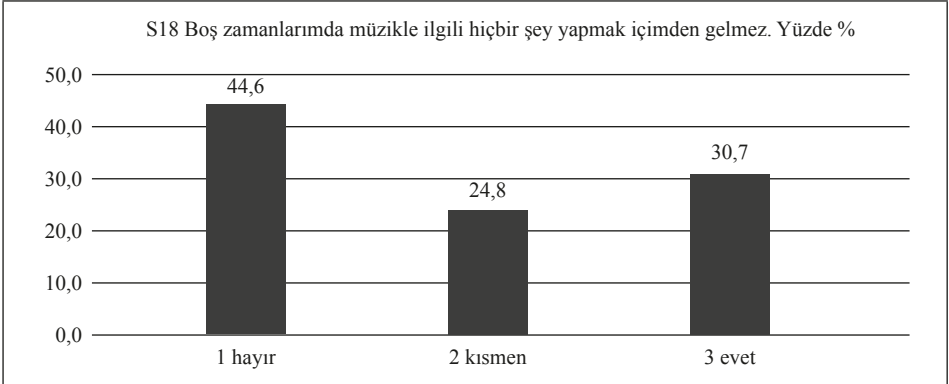
Örnekleminizdeki öğrencilerin %50,5'i müzik dersinde kendisini rahat hissettiğini belirtirken, %26,7'si müzik dersinde kendisini rahat hissetmemektedir.

Öğrencilerden sadece %14,9'u müzik dersine sınıf geçmek için çalıştığını beyan etmektedir. Yarısından fazlası (%64,4) ise bunun aksini beyan etmektedir.

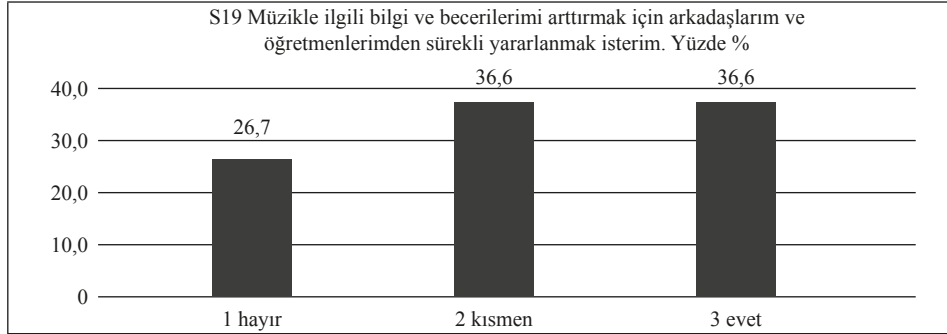
Şekil 17. Soru 17'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Örneklemdenki öğrencilerin yaklaşık dörtte biri (%24,8) medyadaki müzikle ilgili yayınların ilgisini çekmediğini belirtirken, %33,7'ü ise medyadaki bu yayınların ilgisini çektiğini belirtmektedir.

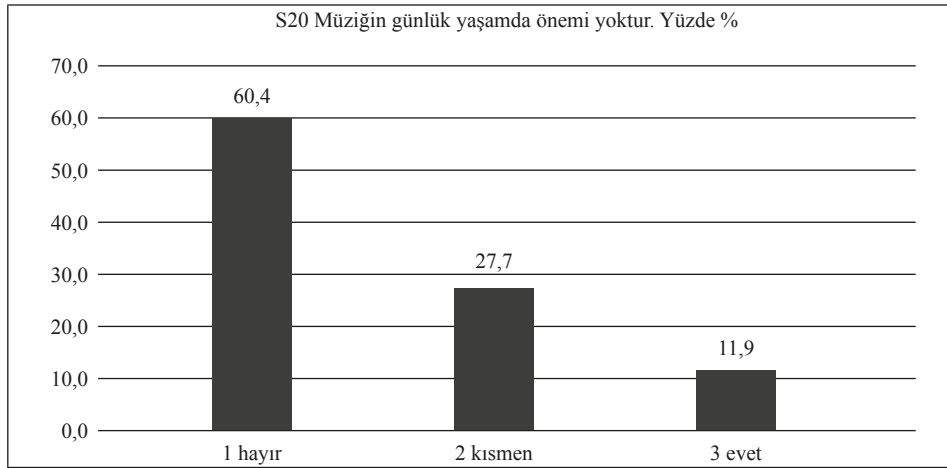
Şekil 18. Soru 18'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Boş zamanlarımda müzikle ilgili bir şey yapmak içimden gelmez sorusuna evet cevabı verenlerin oranı %30,7 iken, hayır diyenlerin oranı ise %44,6 olarak bulunmuştur.

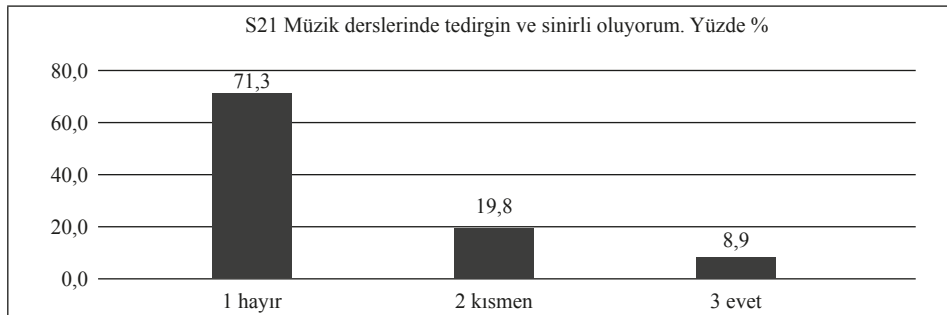
Şekil 19. Soru 19'a verilen cevapların grafik dağılımı.

Müzik becerilerinin artması için arkadaş ve öğretmenlerinden yararlanmayı isteyen %36,6'lık bir gruba karşın, %26,7'lik bir kısım ise böyle düşünmemektedir.

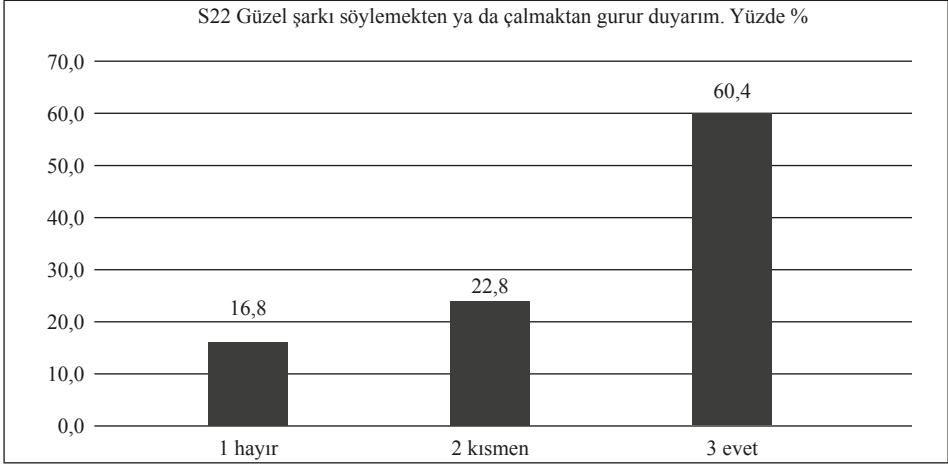
Şekil 20. Soru 20'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Örneklemdaki öğrencilerin yarısından fazlası (%60,4) müziğin günlük yaşamda yeri olduğunu düşünürken, sadece %11,9'u müziğin günlük yaşamda önemi olmadığını düşünmektedir.

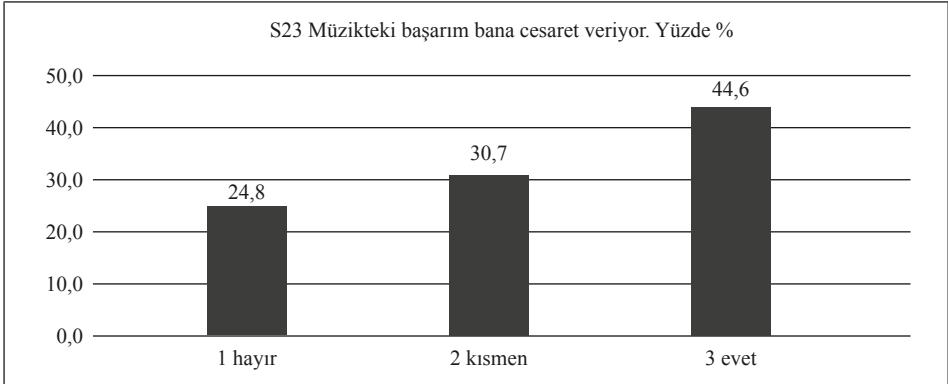
Şekil 21. Soru 21'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü (%71,3) müzik derslerinde kendilerini rahat hissederken, yaklaşık %20'si kısmen, %8,9'u da tamamen müzik derslerinde tedirgin ve sınırlı olduklarını beyan etmişlerdir.

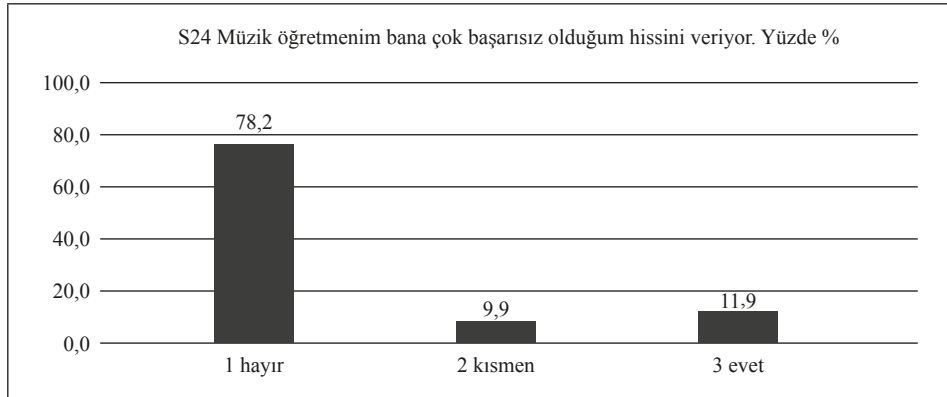
Şekil 22. Soru 22'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Örneğimizdeki öğrencilerin yarısından fazlası (%60,4) güzel şarkı söylemek ya da çalmaktan gurur duyduklarını belirtmişler, %16,8'i ise bundan gurur duymayacaklarını belirtmişlerdir.

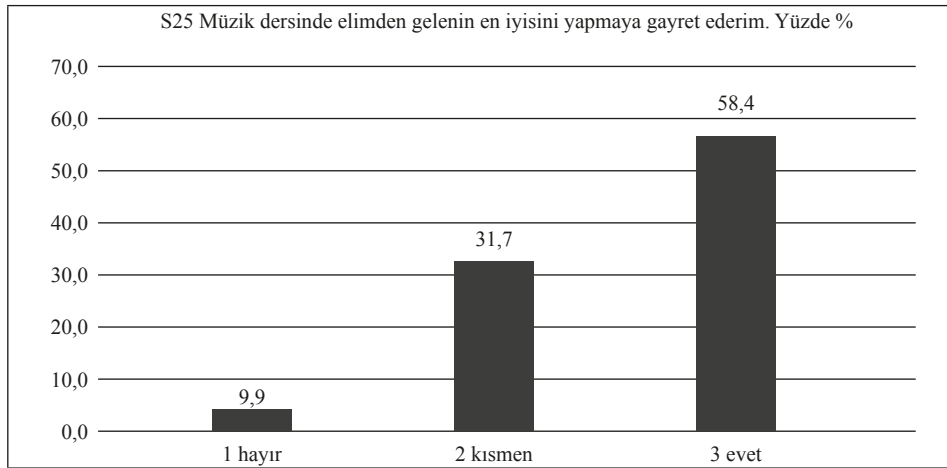
Şekil 23. Soru 23'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Müzikteki başarısının kendisine cesaret verdiğini belirtenlerin oranı %44,6 iken yaklaşık dörtte birlik (%24,8) kesim ise aksini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Şekil 24. Soru 24'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

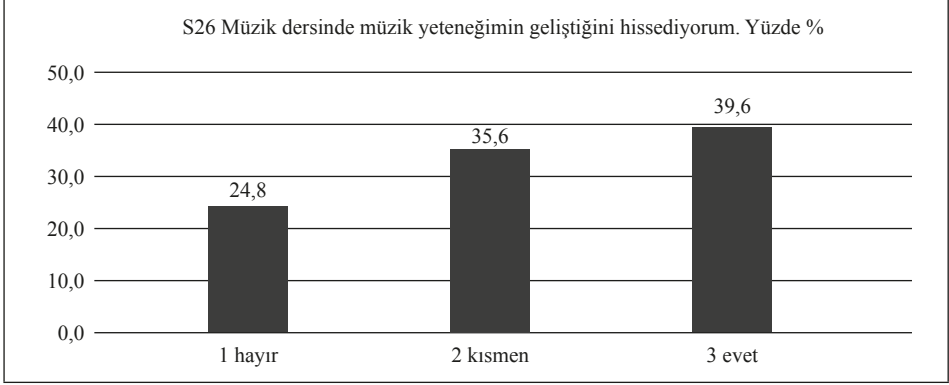
Örnekleminizdeki öğrencilerin büyük çoğunluğu (%78,2) müzik öğretmenlerinin kendisine başarısız olduğu hissini vermediğini düşünmekte iken yaklaşık beşte biri (%20) ise kısmen veya tamamen müzik öğretmenlerinin kendilerine çok başarısız olduğu hissini verdiklerini düşünmektedir.

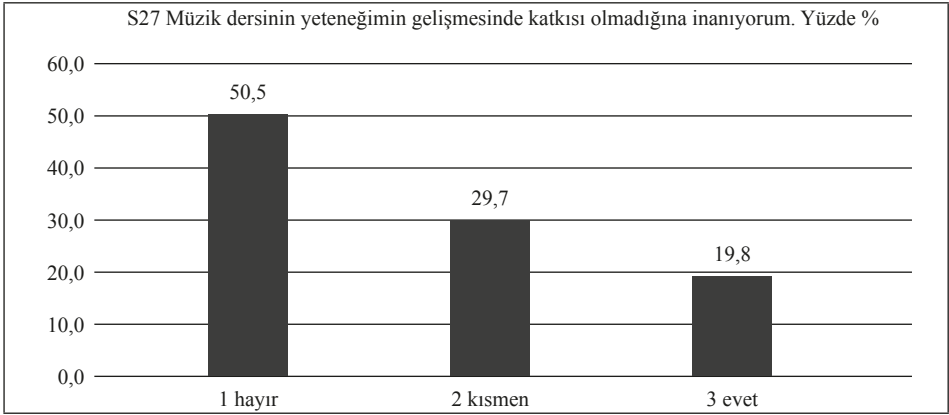
Şekil 25. Soru 25'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Öğrencilerin sadece %9,9'u müzik dersinde ellerinden gelenin en iyisini yapmaya gayret etmediklerini belirtirken, geriye kalan yaklaşık %90'lık bir kesim ise kısmen veya tamamen ellerinden gelenin en iyisini yapmaya gayret ettiklerini belirtmişlerdir.

Örneklemdaki öğrencilerin yaklaşık dörtte biri (%24,8) müzik dersinde müzik yeteneğinin geliştiğini hissetmezken, %39,6'lık bir kesim ise bu yeteneklerinin derste geliştiğini hissetmektedirler.

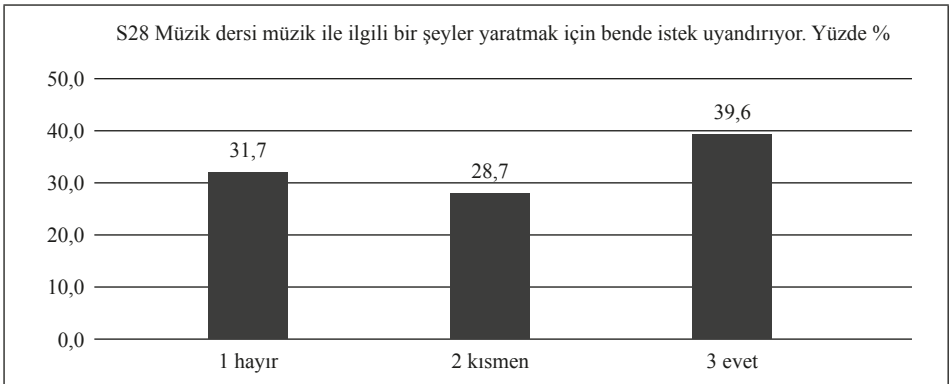

Şekil 26. Soru 26'e verilen cevapların grafik dağılımı.

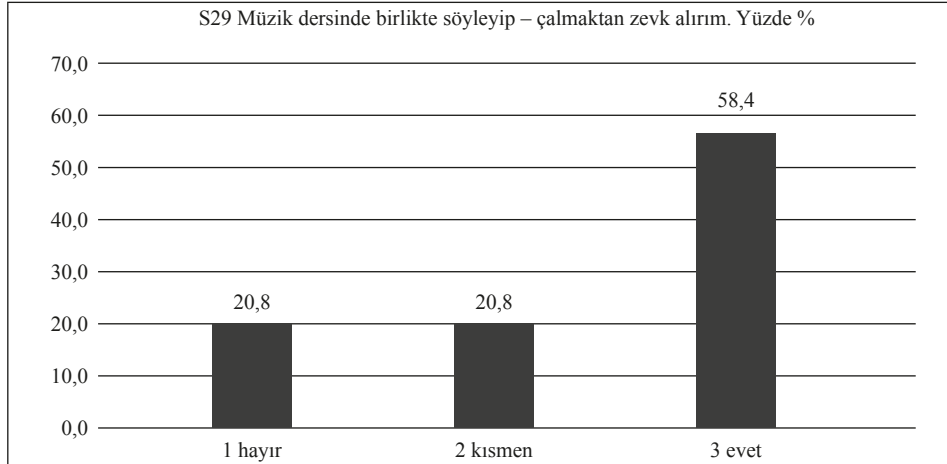
Şekil 27. Soru 27'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Müzik dersinin yeteneklerinin gelişmesine katkısı olmadığına inanan yüzde 19,8'lik bir öğrenci grubuna karşılık, örneklemin yarısı %50,5'si bu soruya hayır cevabı vermiştir.

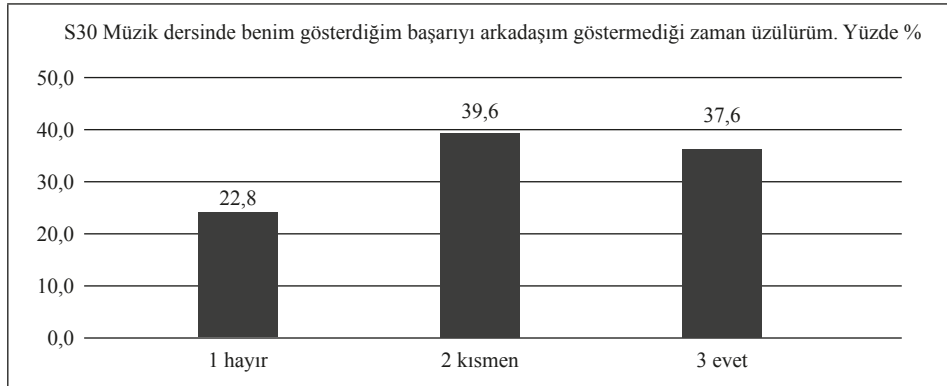
Şekil 28. Soru 28'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Örnekleminizde müzik dersinin kendilerinde müzikle ilgili bir istek uyandırdığını belirtenler %39,4 olarak tespit edilmişken, %31,7'si ise kendilerinde böyle bir istek uyarmadığını belirtmektedirler.

Şekil 29. Soru 29'ye verilen cevapların grafik dağılımı.

Öğrencilerin yarısından fazlası (%58,4) müzik dersinde birlikte söyleyip- çalmaktan zevk aldığını belirtirken, bu soruya olumsuz cevap verenlerin oranı ise %20,8 oranında kalmıştır.

Şekil 30. Soru 30'e verilen cevapların grafik dağılımı.

Müzik dersinde kendisinin gösterdiği başarıyı arkadaşının da göstermesini isteyen ve arkadaşı bunu başaramadığında üzülenlerin oranı %37,6 iken böyle bir duruma üzülmeceğini belirtenlerin oranı ise %22,8 oranında tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda örneklem olarak belirlenen okulların genel olarak dinî mûsiki dersine karşı olumlu tutumlar içinde oldukları tespit edilmiştir. Örneklem olarak seçilen Demetevler İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin derse karşı tutumlarının diğer

örneklem okullarda okuyan öğrencilerin tutumlarına göre daha olumlu olduğu, Nallıhan İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin tutumlarının ise örneklem okullar arasında en olumsuz tutumlara sahip olduğu belirlenmiştir. Nallıhan İmam-Hatip Lisesi öğrencileri dışında diğer örneklem okullarda okuyan öğrencilerin büyük bir kısmı haftalık ders programında dinî müsîkî ders saatinin arttırılmasını istemekteyken, Nallıhan İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin büyük çoğunluğu dinî müsîkî dersi yerine YGS' ye (Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı) yönelik bir dersin ders programında olması gerektiği görüşlerine yer vermişlerdir.

Nallıhan İmam-Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin dinî müsîkî dersine karşı tutumlarının olumsuz durumda olmasının, bu dersi gereksiz bir ders olarak görmelerinin altında yatan en büyük nedenin derse giren öğretmenin alanının “Müsîkî” olmaması olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda okulda müzik odası, müzik aleti olmaması, ders kitabının işlevsiz ve öğrencilere göre olmaması gibi nedenlerin de öğrenci tutumlarını etkilediği düşünülmektedir ancak en önemli nedenin derse giren öğretmenin alanının müzik olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı şekilde örneklem olarak seçilen okullar içinde Demetevler İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin tutumlarının en olumlu tutumlar olduğu ve öğrencilerin görüş öneriler kısmında dinî müsîkî dersinin haftalık ders saatinin arttırılmasını istemelerinin, okulda kadrolu olarak birkaç tane müsîkî öğretmeni olması, öğretmenlerin sadece ders kitabına bağlı kalmaması, okulda müzik odasının olması, org, ney, gitar, bağlama gibi çalgıların olması bu çalgıların ayrıca isteyen öğrencilere “yetiştirme kursu” kapsamı eğitiminin verilmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada toplanan verilerin analizlerinin ortaya koyduğu üzere dinî müsîkî dersine mutlaka alanı “müsîkî” olan bir öğretmenin girmesi gerekmektedir. Ancak Din Öğretimi Genel Müdürlüğünden aracılığıyla edinilen bilginin¹³ de ortaya koyduğu üzere 2015-2016 eğitim-öğretim döneminde 2033 İmam-Hatip Lisesinde kadrolu görev yapan müzik (müsîkî) öğretmeni sayısı sadece 743' tür. Yani neredeyse İmam Hatip Liselerinin üçte ikisinde kadrolu müzik öğretmeni yoktur. Bu durum İmam-Hatip Liseleri haftalık ders programında Müzik dersinin zorunlu dersler adı altında seçmeli dersler arasında olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca ders saatinin haftalık ders programında bir saat olması da İmam-Hatip Liselerinde görev yapan müzik öğretmeni normu konusunda sıkıntılara neden olmaktadır.¹⁴ Bu durum tüm eğitimcilerin tartışmasız önerdiği “her alana o alanın öğretmeni girmeli” görüşünün doğruluğunu da kanıtlar niteliktedir. Çünkü hangi ders olursa olsun eğitim-öğretim ortamında bir alan dersine o alanda yetişmiş bir öğretmenin girmesi gerekmektedir. Ayrıca bu alan “müsîkî” gibi özel yetenek sınavıyla öğrenci alıp öğretmen yetiştiren bir alansa bu kural daha da keskinleşir demek yanlış olmayacaktır.

13 BİMER 16.05.2016 tarihli 569812 nolu başvuruya istinaden gönderilen cevap metni.

14 Konuyla ilgili MEB'in “yönetici ve öğretmenlerin norm kadrolarına ilişkin yönetmeliğinin 18. maddesi 1'e a” firkası gayet net ve açık olarak ortaya koymaktadır.

Ayrıca örneklem olarak seçilen okullarda dinî mûsikî dersine giren öğretmenlere uygulanan anketin görüş ve öneriler bölümüne görüş yazan öğretmenlerin neredeyse tamamı, dinî mûsikî dersinde kullanılan kitabın istenilen düzeyde işlevsel olmadığı, öğrenciye göre hazırlanmadığı, dersin fiziki imkânlarının yeterli olmadığı, materyallerin yetersiz olduğu, kitabın yeniden düzenlenmesi gerektiği, öğretmenlere dinî mûsikî dersi ve öğretimiyle ilgili hizmet içi eğitimlerin düzenlenmediği, bu eğitimlere ihtiyaç duydukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bilindiği üzere eğitim-öğretimde istenilen hedeflere ulaşılmasında öğrenci ilgi ve beklentileri, öğretmen yeterlikleri, dersin fiziki imkânları, dersle ilgili materyaller, öğretim programları, hizmet içi eğitimler önem taşıyan unsurlardır. Başarıya ulaşmak için tüm unsurların eksiksiz bir şekilde sağlanması gerekmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada, İmam-Hatip Liselerinde dinî mûsikî dersi öğrencilerin istediği dersler arasında geldiği sonucu ortaya konmuştur. Bu bakımdan geleceğin inşasında çok büyük roller üstlenecek olan İmam-Hatip Lisesi öğrencilerimizin ilgi, istek ve beklentileri göz önünde bulundurularak dinî mûsikî derslerinin haftada en az iki saat zorunlu dersler arasında olması gerektiği, ders öğretmenlerinin ihtiyaç duydukları ve istedikleri hizmet içi eğitimlerin planlanarak uygulamaya konulması, ders kitabının yeniden düzenlenmesi, dersin fiziki imkânlarının geliştirilmesi, dersle ilgili materyallerin tüm İmam-Hatip Liselerinde belli standartlarda karşılanması gerektiği ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin her ilimden özellikle dinî konularda kendilerine lâzım olacak ilimlerden daha fazla faydalanması gerektiğinden (Zernucci, 2011, s. 83), dinî mûsikî dersi de bu derslerin başında geldiği için bu dersin öneminin yeterince kavranmadığı düşünülmektedir.

Ayrıca derste okutulan kitabın yeniden yazılması gerektiği ve yazılacak kitapta ritimle ilgili konulara ağırlık verilmesi ve bu konuların kazanımlarının ve değerlendirme biçimlerinin uygulamaya dönük bir anlayışla oluşturulması gerekmektedir. Çünkü hangi kademede olursa olsun müzik (mûsikî) derslerinin özü uygulamalı etkinliklere dayanmaktadır. Müziğin özü de ritimdir. Usûl ya da ritim müziğin en önemli yapı taşlarından birisidir. En az iki sesin arka arkaya gelmesi ile bir ritim doğar. Konuşmada da ritim vardır. İyi bir konuşmacı etkileyici olmak için ritme önem vermek zorundadır. İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin ileride İmam-Hatip, Öğretmen ya da Din Görevliliği gibi bir meslek seçeceği düşünüldüğünde ritim konusunun sadece müzikal konularla ilgili değil hitabet yeteneğinin gelişmesi konusunda da konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu durum incelikli olarak müzik için de geçerlidir. Çünkü müzik bir zaman sanatıdır. Zamanlamayla ilgili yönleri bulur. Tempo, aksan, ölçü, nota kümesi gibi zamanlamayla ilgili tüm işlevler müziğin ritmik özelliklerini belirler (Say, 1985, s. 1090). Müzik yapıtlarının iskeletini

oluşturan ritim, müziğin en önemli öğelerinden biridir (Egüz, 1981, s. 48). Müziğin özü ritimdir (Ürfüoğlu, 1989, s. 11–12). Aynı zamanda ritim eğitiminin öğrencilerin müzik derslerine karşı tutumlarını da olumlu anlamda etkilediği bilinmektedir. 2010 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Özkan Apaydın tarafından yapılan “İlköğretimde Ritim Eğitiminin Öğrencilerin Müzik Derslerine İlişkin Tutumlarına Etkisi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ortaokul 6. ve 8. sınıfa giden öğrencilerle deneysel bir çalışma yapılmış ve çalışmanın sonucunda geleneksel müzik eğitimi alan öğrencilerin müzik dersine ilişkin tutumları ile ritim eğitimi destekli müzik dersi alan öğrencilerin müzik derslerine ilişkin tutumları ön test ve son test tekniğiyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ritim eğitimi destekli müzik eğitimi alan öğrencilerin, müzik dersine karşı tutumlarının arttığı görülmüştür.

Görüldüğü üzere müzik eğitiminde ritim eğitiminin önemi büyüktür aynı şekilde İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin de haftalık ders programlarında yer alan müzik ya da dinî müsîkî derslerinde ritim ve usûl konularıyla ilgili konuların ders kitabında daha fazla yer alması gerekmektedir. Çünkü dinî müsîkî anlamında da dersin özü usûldür. Ayrıca örneklem olarak seçilen okullarda okuyan ve tutum ölçeği uygulanan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun “derste uygulamalı çalışmalar yapılmasını istiyoruz” isteği de ulaşılan sonucu destekler niteliktedir.

Bu sebeplerden ötürü İmam-Hatip Liselerinde okutulan Dinî Müsîkî derslerinin öğrencilerin de dile getirdiği üzere, haftalık ders programında en az iki saat zorunlu derslerden olması, dersle ilgili fiziki imkânların standart bir yapıya dönüştürülmesi, dersle ilgili materyal imkânlarının geliştirilmesi, derste okutulan kitabın da öğrenciye görelilik ilkesine göre hazırlanması gerekmektedir. Eğitim-öğretimin hedeflerine ulaşmasında en önemli rol öğretmenin gibi gözükse de asıl olan eğitim-öğretim programlarının bu eğitimi alacak öğrencilerin istek ve beklentilerini de kapsayacak şekilde hazırlanması gerekliliğidir. Öğrencilerin ilgi, istek ve beklentilerine cevap vermeyen bir eğitim-öğretim programının hedeflenen başarıya ulaşması mümkün gözükmemektedir.

Geleceğin inşasında önemli görevler üstlenecek, İmam-Hatip Liseli öğrencilerimizin başarısının ülkemizin başarısı olacağı bilinciyle İmam-Hatip Liselerinin ve tüm İmam-Hatip okullarının ders programlarının, müfredatın, öğretim programlarının, materyallerin, öğretmen hizmet içi eğitim vb. çalışmaların bu hassasiyetle ve bilinçle yapılmasının öneminin tüm yetkililer tarafından anlaşılması gerekmektedir (Onural, 2005, s. 81). Öğretmen yeterliğinin geliştirilmesi en büyük gereksinimlerden biridir. Çünkü sadece imam-hatip lisesi öğrencileri için değil tüm toplumun gelişmesinde ve bilinçlenmesinde öğretmen en önemli meslek grubudur (Aydın, 2003, s. 69). Ayrıca dinî müsîkî gibi özel bir yetenek alanı gerektiren bir derste bu konunun önemi daha da artmaktadır. Eğitimin temel taşı, ana merkezi öğretmendir (Adem, 1997, s. 187). Dolayısıyla dinî müsîkî dersinde de öğretmen faktörü göz ardı edilmemeli, özellikle

İmam-Hatip Liselerinde dinî mûsikî dersine giren öğretmenlerin lisans programlarında yeni düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Eğitim-öğretim ortamında istenilen hedeflere ulaşmak isteniyorsa öğretmenlere hizmet içi eğitim dâhil gerekli tüm imkânların sağlanması gerekmektedir. Kurumların başarısı sahip oldukları stratejilere ve bunlara bağlı yol haritalarında mevcuttur (Aksu, 2001, s. 3).

Sonuç olarak eğitim-öğretim ortamında eğitimin niteliğini belirleyen belli unsurlar vardır ve her unsurun kendine has önemi mevcuttur. Dinî Mûsikî dersinin de hedeflediği kazanımlara ulaşması için çalışmada anlatılan tüm unsurlara ihtiyacı vardır. Geleceğin inşasında en önemli paydaşlarımız olan gençlerimizin bu anlayış ve felsefede yetiştirilmesi kuşkusuz en büyük hedefimiz ve beklentimiz olacaktır. Öğrencilerimiz okullarında en iyi eğitimi alma hakkına sahiptirler. Okullar öğrencilerin gereksinimlerine yanıt vermekle mükelleftirler (Kalaycı, 2005, s. 149). Bu konuda yetkili ve sorumlu olan tüm mercilerin gerekli hassasiyeti göstermesi, devletimiz ve milletimizin gelişmesi adına önemli bir gereklilik olarak görülmektedir.

Extended Abstract

Analyzing the Religious Music Lessons Taught in Imam Hatip High Schools in Terms of Quantity and Quality*

Özkan Apaydın¹
Ankara University

Abstract

This study has been performed with the aim of providing reorganization of the Religious Music course as a compulsory course in Imam Hatip High Schools' weekly course programs in order for students and teachers to be able to use the curriculum and course books functionally, as well as providing the "Imam Hatip Religious Staff" of the future with the ability to perform our religious services properly in an aesthetic and musical sense. By determining the current situation of the Religious Music course in Imam Hatip High Schools, this study measures students' attitudes toward the class, applies a questionnaire to the teachers, and examines the book used in class in detail using the descriptive method (scanning). Results from the Attitude toward the Music Lesson Scale have been analyzed using the SPSS program; student-teacher views and suggestions have also been reviewed. The problems seen in the course book have also been addressed together by way of solutions. The study carries a unique feature both in terms of addressing the condition of the course by way of "curriculum, student, teacher, and book," and revealing current problems using scientific scales, as well as in terms of presenting ways to solve these problems through scientific methods by referencing student and teacher views. In the study, books written on religious music lessons, history, and education; doctoral dissertations and theses; articles; course books that have been taught and that are taught even today; the Ministry of National Education's memorandums, regulations, and board decisions; and student/teacher views from the sample of selected schools form the basic resources of the study.

Keywords

Imam Hatip High Schools • Religious music education • Islam and traditional music • Student attitudes • Music education

* This is an extended abstract of the paper entitled "İmam-Hatip Liselerinde Okutulan Dinî Müsiki Dersinin Nicelik ve Nitelik Bakımından İncelenmesi" published in *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*.

Manuscript Received: November 22, 2017 / Revised: December 23, 2017 / Accepted: January 4, 2018 / OnlineFirst: February 20, 2018.

¹ Özkan Apaydın (PhD), Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara Turkey. Email: aranje44@gmail.com

To cite this article: Apaydın, Ö. (2017). Analyzing the religious music lessons taught in Imam Hatip High Schools in terms of quantity and quality. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 1, 219–256. <http://dx.doi.org/10.12738/talim.2017.2.0008>

The history of the Imam Hatip High School (IHH) goes back as far as the Ottoman Empire. Religious lessons are seen to weigh heavily in these schools' teaching programs, which all students who want an education with emphasis on religion can choose, in addition to those who want to be Imams, preachers, and religious officials. These schools provide services in connection with the General Directorate of Religious Education, which is affiliated with the Ministry of National Education (MoNE). If one considers the fact that the number of IHH students during the 2015-2016 school year was approximately 700,000, saying this many students will not choose a profession outside of religious officials, imams, and so on would be unrealistic. One of the most important factors increasing the attractiveness of these schools is their peaceful educational environment (Ünsür, 2005, p. 243). If one analyzes the weekly lesson program of IHHs, whose numbers are increasing rapidly, numerical and verbal lessons are seen to take place intensively within the program together with vocational courses (MoNE, 2014a). This is because studying in these schools are students who are predicted to choose professional groups such as district governors, officials, lawyers, teachers, engineers, architects, police, and so on. That some of the students studying at IHHs are graduates of Imam Hatip Middle Schools while others are graduates of middle schools that provide normal education is one of the difficulties experienced in the sense of IHHs' student-readiness. The constant changes being performed in the course programs taught at IHH adversely affect the functionality of education given at the schools. In particular, by removing from the course schedule the art-content courses that students feel the most need practically in their professional lives, like music and religious music, having artistic courses be faced with the danger of extinction is thought provoking. In reducing the duration of these courses year after year by bringing compulsory music lessons to an elective status from among physical education and visual arts classes, it is slowly being pushed into an extinction process (MoNE, 2014b). The fact that Religious Music, one of these art classes, is an elective course also reduces, and even eliminates in the vast majority of cases, the possibility of IHH students' being able to benefit from artistic classes. However, IHH students have a need for artistic classes. Art is a necessity for everyone. Art is a societal need, one of the reasons for humans to exist (Uçan, 2005, p. 172). Aside from this, the existence of the religious music course in the education program, though as an elective class, and of a book related to this course have been assessed as situations that can be encountered positively among these negatives.

Method

In this study, the problems of the course are discussed by arriving at the essence using a deductive approach. The process of the research model is collection, analysis, interpretation, and reporting (writing) of the data by planning to solve the detected problems. Accordingly, it is based on the descriptive (scanning) method in the

framework of screening toward identifying the situation with the purpose of revealing the general situation of the Religious Music course taught at IHHs by investigating students' attitudes, teachers' views, and the coursebook (Şimşek & Yıldırım, 2005, p. 47). Through this model, identifying the current situation and qualities of the problem has been attempted as the subject of research.

Universe and Sample of the Study

The universe of this study is formed from: students studying at the Nallıhan, Bâlâ, Kalecik, and Demetevler Anatolian Imam Hatip High Schools located in Ankara that provide education in affiliation with the Ministry of National Education, the teachers who enter the Religious Music class in these schools, the coursebook for Religious Music as taught in the classes, and 9th-, 10th-, 11th-, and 12th-grade students studying in schools from among the sample who elected the religious music course. Two reasons exist for having chosen these schools as the sample. The first is to not remain bound to schools found just in the center of Ankara, and the second is, because the religious music course is an elective, the number of schools offering this course is limited. Offering the physical education course in place of the religious music course in the majority of central Ankara schools that are very populated and have good facilities has created difficulty on the topic of choosing a sample.

Data Collection Tools

Data has been collected in this study by applying the Attitude Scale Related to the Music Course, prepared by Ayfer Kocabaş, to students for the purpose of identifying their attitudes on the Religious Music course. A total of 30 questions are found that form this scale. Percentage distributions from the answers to these questions are shown as pie charts in findings section. The information provided as S1 through S30 are expressed as the questions asked on the scale and answers given. As an example, S1 means Question 1 and this abbreviation has been used for the average percentage of answers given to Question 1 on the attitude scale.

Data Analysis

In order to be able to identify student attitudes, the Attitude Scale Related to the Music Course was applied to 101 students studying at schools chosen as the sample, and the collected data was analyzed using the analysis programs of Statistical Package for Social Sciences (SPSS 20) and AMOS18. The statistical level of significance has been identified as $p < .05$ in general analyses. This means that when true, there is a .05 probability of rejecting the equality hypothesis. In other words, significant findings in this study have a 95% confidence interval (*CI*). Exploratory factor analysis² was

2 Statistical analysis performed for the purpose of finding common variables underlying a large set of variables.

performed first for the 30 questions prepared for the Attitude Scale Related to the Music Course. Principal component analysis was performed using the varimax method from orthogonal rotations. The Kaiser-Meyer-Olkin (*KMO*) results show the sample size for this analysis to be at a sufficient level. The result of $KMO = 0.848$ as obtained in these analyses is an “excellent” value according to Field (2009, p. 81). Bartlett’s test of sphericity results ($\chi^2_{(435)} = 1449.894, p < .001$) indicate the correlation among factors to be adequate for analyzing the main components.

Findings

In the study results, the schools identified as the sample have been detected as generally having positive attitudes towards the religious music course. Demetevler IHH students who had been selected as the sample were identified as having more positive attitudes toward the course compared to the attitudes of students studying in the other sampled schools; the attitudes of students studying in Nallihan IHH were identified as the most negative attitudes among the sampled schools. While, apart from the Nallihan IHH students, a large portion of students studying at the other sampled schools want to increase the religious course class hours in the weekly course program; the majority of Nallihan IHH students were of the opinion that a course for the Higher Education Transition Exam (YGS) should be in the curriculum in place of the religious music course.

The main reason underlying Nallihan Imam Hatip students’ attitudes toward the religious music course being in a negative state as an unnecessary class is thought to be that the field of the teacher entering the class is not “music.” At the same time, reasons such as the school having no music room or musical instruments and the coursebook being dysfunctional and not for students are also thought to influence student attitudes; however, the most important reason is thought to originate from the field of the teacher entering class not being in music. In the same way, Demetevler IHH students’ attitudes being the most positive and a portion of the students suggesting the opinion of wanting to increase the religious music course’s weekly lesson hours is thought to source from reasons such as having a few permanent music teachers at the school; teachers not sticking to just the coursebook; the school having a music room and instruments like the org, ney, guitar, and bağlama; and providing additional education on these instruments to students in the scope of a “training course” for those who want.

Discussion and Result

In this study, the result has been revealed that the Religious Music course in IHHs fits in among the courses that students want. From this perspective and by considering the interests, wants, and expectations of IHH students who have a very

large role to undertake in building the future, having religious music classes be at least two hours a week and among the compulsory classes, implementing by planning in-service trainings that the course teachers want and feel are needed, reorganizing the course book, improving the physical possibilities of the class, and having the materials related to the class meet clear standards in all IHHs have been revealed as necessary. When considering that students need to benefit more from each and every science that they themselves will require, particularly in religious matters (Zernucci, 2011, p. 83), the importance of this course is not considered sufficiently understood because the religious music course also comes at the start of these classes.

Regarding what students have said, the Religious Music course taught in IHHs needs to: be at least two hours a week and compulsory, have the physical possibilities related to the class transformed into a standard structure, have materials related to the class improved, and also prepare the coursebook used in class according to the principle of student relativity. In arriving at the educational goals, if the most important role is also seen as the teacher, the main educational programs need to be prepared in a way that will include the wants and expectations of the students who will receive this education. That which targets an educational program that does not respond to students' interests, wants, or expectations appears unable to achieve success.

The importance of performing studies with consciousness and sensitivity to the important tasks to be undertaken in building the future and to IHHs and all Imam Hatip Schools' course schedules, curriculum, teaching programs, materials, and teacher in-service trainings with the awareness that the success of IHH students will be the success of Turkey needs to be understood by all authorities (Onural, 2005, p. 81). Developing teacher adequacy is one of the greatest requirements because teachers are the most important professional group not just for IHH students, but also in developing and raising awareness in all of society (Aydın, 2003, p. 69). The prominence of this issue is even greater in a class that requires a special talent area like religious music. The cornerstone of education, its main center, is the teacher (Adem, 1997, p. 187). Therefore, the teacher factor should not be ignored in the religious music course, and teachers, especially those entering the Religious Music course in IHHs, need to have new regulations in their undergraduate programs. If one wants to reach the desired goals in the educational environment, teachers need to be provided with all the necessary possibilities, including in-service training. The success of institutions is held in the available strategies and roadmaps connected to these (Aksu, 2001, p. 3).

As a result, certain elements exist that determine the quality of education in the educational environment, and each element has its own unique importance. All the elements described in this study need to be in place in order for the Religious Music course to achieve the goals that it aims for. Cultivating this understanding and

philosophy within our youths, our most important stakeholders in building the future, will surely be the greatest goal and expectation. Students have the right to receive the best education. Schools are obliged to respond to students' requirements (Kalaycı, 2005, p. 149). Having all related departments and officials who are authorized and responsible on this topic show the necessary precision is seen as important for the growth of the Turkish government and nation.

الملخص الموسع

دراسة حول درس الموسيقى الدينية في ثانويات الأئمة والخطباء من حيث الكم والنوع

Özkan Apaydın

الملخص

أجريت هذه الدراسة لجعل مادة «الموسيقى الدينية» إحدى الدروس الإلزامية في البرامج الدراسية الأسبوعية لثانويات الأئمة والخطباء، ولإعادة إعداد البرنامج التعليمي والكتاب الدراسي المخصص لها بما يمكن الطلبة والمدرسين من استخدامها بشكل وظيفي، وليمكن «الأئمة والخطباء والموظفون الدينيون» المستقبليون من جعلنا نؤدي عبادتنا على أتم وجه بشكل جمالي وبمسحة موسيقية. خلال الدراسة تم تسليط الضوء على الوضع الراهن لهذه المادة في ثانويات الأئمة والخطباء وقياس مواقف الطلبة حيالها وإجراء استبيان بخصوصها بين المدرسين كما أجريت دراسة مفصلة حول الكتاب المستخدم في تدريس هذه المادة وقد استخدم في ذلك المنهج الوصفي (الاستبيان). تم تحليل نتائج معيار «الموقف حيال درس الموسيقى» الذي طبق على الطلبة باستخدام برنامج SPSS كما تمت كذلك معالجة آراء ومقترحات الطلبة والأساتذة. وقد تناول مشاكل الكتاب المدرسي والحلول المقدمة لها في آن معا. هذه الدراسة تحمل ميزة فريدة من نوعها لكونها تتناول وضع الدرس من حيث «المنهاج، الطالب، المدرس والكتاب» وتسلط الضوء على المشاكل الراهنة بمعايير علمية، وأيضا لكونها تضع حلولاً لهذه المشاكل بنهج علمي بالرجوع إلى آراء الطلبة والمدرسين. المصادر الأساسية لهذه الدراسة هي: الكتب التي تم تأليفها حول درس الموسيقى الدينية وتاريخه وتعليمه، أطروحات الدبلوم والدكتوراه، المقالات، الكتب المدرسية التي تم تدريسها حتى اليوم أو التي يتم تدريسها حالياً، التعليمات والتشريعات الصادرة عن وزارة التعليم التركية وقرارات مجلسها بالإضافة إلى آراء الطلبة والمدرسين في المدارس التي تم اختيارها كعينات لهذه الدراسة.

الكلمات المفتاحية

ثانويات الأئمة والخطباء • تعليم الموسيقى الدينية، الإسلام والموسيقى • مواقف الطلبة، التعليم الموسيقي

يمتد تاريخ ثانويات الأئمة والخطباء إلى العهد العثماني ويلاحظ أن هذه المدارس التي يلتحق بها الطلبة الراغبون في أن يصبحوا أئمة أو خطباء أو موظفون دينيون وجميع الطلبة الراغبين في الحصول على تعليم يغلب عليه الطابع الديني، تتصف منهاجها التعليمية بكثافة الدروس الدينية. تتبع هذه المدارس للمديرية العامة للتعليم الديني التابعة بدورها لوزارة التعليم الوطني. إذا ما افترضنا أن عدد طلبة ثانويات الأئمة والخطباء للعام الدراسي 2015-2016 بلغ حوالي 700 ألف طالب فإننا لن نكون واقعيين إذا ما قلنا إن جميع هؤلاء الطلبة لن يختاروا لأنفسهم مهنة أخرى بعيدة عن مهنة الموظف الديني أو الإمام أو ما شابه. أحد أهم العوامل التي تزيد من جاذبية هذه المدارس هو ما تتصف به من مناخ تعليمي مريح (Ünsür, 2005, p. 243). إذا ما تفحصنا البرنامج الدراسي الأسبوعي لثانويات الأئمة والخطباء التي تتزايد أعدادها بسرعة نلاحظ فيه وجودا مكثفا أيضا للدروس العلمية والأدبية إلى جانب الدروس المسلكية (تعميم رئاسة مجلس التربية والتعليم في وزارة التعليم الوطني الصادر بتاريخ 04.09.2014 رقم 86) إذ يُوضع في الاعتبار أن بين طلبة هذه المدارس من سيختار لنفسه مهنة بعيدة عن تلك الخاصة بالمجال الديني كأن يصبح قائم مقام أو قاض أو ضابط أو محام أو مدرس أو مهندس أو مهندس معماري أو شرطي أو ما إلى ذلك. بعض طلبة ثانويات الأئمة والخطباء تخرجوا من مدارس الأئمة والخطباء الإعدادية في حين أن بعضهم الآخر تخرج من المدارس الإعدادية العادية وهذا الأمر يعتبر من المشاكل التي تواجهها ثانويات الأئمة والخطباء من حيث استعدادات طلبتها. كما أن إجراء تعديلات مستمرة على البرامج الدراسية لثانويات الأئمة والخطباء يؤثر سلبا على الجانب الوظيفي للتعليم. ومما يثير القلق أن الدروس الفنية تواجه خطر الزوال بإلغاء الدروس ذات المحتوى الفني وخصوصا الموسيقى والموسيقى الدينية وغيرها وهي من أكثر ما سيحتاج إليه الطلبة من الناحية التطبيقية في حياتهم المهنية. فالوقت المحدد لهذه الدروس يتقلص سنويا وأصبح درس الموسيقى الإلزامي درسا يتم الاختيار بينه وبين التربية البدنية - الفنون البصرية ليقترب شيئا فشيئا من الزوال (وزارة التعليم الوطني مجلة الإشعارات تموز 2014-2862 رئاسة مجلس التربية والتعليم 01.07.4102 القرار رقم: 63). أن يكون درس الموسيقى الدينية وهو أحد الدروس الفنية درسا اختياريا يقلص من إمكانية استفادة طلبة ثانويات الأئمة والخطباء من الدروس الفنية بل وحتى يقضي على هذه الإمكانية لدى معظمهم. في حين أن هؤلاء الطلبة أيضا بحاجة إلى دروس فنية. الجميع بحاجة إلى الفن فهو حاجة من احتياجات المجتمع وأحد أسباب وجود الإنسان (Uçan, 2005, p. 172). ورغم كل ما تقدم فإن وجود درس الموسيقى الدينية ضمن البرنامج التعليمي وإن كان درسا اختياريا ووجود كتاب له يعتبر أمرا إيجابيا وسط السلبيات التي تحدثنا عنها.

منهج الدراسة

تناولت هذه الدراسة المشاكل المتعلقة بدرس (الموسيقى الدينية) وذلك بالانتقال (من العام) إلى الخاص مستخدمة منهجا استنباطيا. نموذج الدراسة هو عملية جمع البيانات وتحليلها ومعالجتها وتقييمها وتقريبها (كتابها) بشكل مخطط من أجل التوصل إلى حل المشاكل التي تم رصدها. وفقا لذلك تمت دراسة مواقف الطلبة من درس الموسيقى الدينية الذي يتم تدريسه في ثانويات الأئمة والخطباء وآراء المدرسين والكتاب المدرسي لهذه المادة. ولإبراز الوضع العام للدرس تم اعتماد المنهج الوصفي (الاستبيان) ضمن إطار استبيان يهدف إلى تحديد الحالة (Şimşek & Yıldırım, 2005, p. 47). باستخدام هذا النهج النموذجي تم العمل على تحديد الوضع الراهن للمشكلة موضوع هذه الدراسة وخصائصه.

مجال وعينات الدراسة

يتألف مجال الدراسة من طلبة ثانويات الأئمة والخطباء في «تآلي خان» و«بالا» و«قلعجيك» و«ديميت إنغليز» الواقعة في أنقرة والتابعة لوزارة التعليم الوطني إلى جانب مدرّسي مادة الموسيقى الدينية في هذه المدارس فضلا عن كتاب هذه المادة. أما عينات الدراسة فهم طلبة تلك المدارس في الصفوف 9-10-11-12 ممن اختاروا درس الموسيقى الدينية. هناك سببان لاختيار المدارس المذكورة كعينات للدراسة السبب الأول هو عدم بقاء الدراسة محدودة بالمدارس الواقعة في مركز أنقرة، أما السبب الثاني فيرجع إلى قلة أعداد المدارس التي اختارت مادة الموسيقى الدينية كونها مادة اختيارية. في معظم المدارس كبيرة العدد والتي تعد ذات إمكانيات جيدة الواقعة وسط أنقرة لم يتم اختيار هذه المادة واختير بدلا عنها درس التربية البدنية الأمر الذي شكل صعوبة في اختيار العينات.

أدوات جمع البيانات

يهدف تحديد موقف الطلبة من درس الموسيقى الدينية طبق عليهم في هذه الدراسة «مقياس الموقف حيال الموسيقى» الذي أعدته البروفيسورة د. أيفير كوجا باش وتم جمع البيانات بهذا الشكل. يتألف المقياس المذكور من 30 سؤالاً وفي قسم النتائج نرى توزيع النسبة المئوية للإجابات - على الأسئلة المطروحة - على شكل أعمدة بيانية. البيانات من 1 وحتى 30 تمثل - في «مقياس الموقف» - الأسئلة المطروحة وإجاباتها. على سبيل المثال فإن 1 س يعني السؤال الأول وهذه الاختصارات تعبر في «مقياس الموقف» عن النسبة المئوية للإجابات المقدمة على السؤال الأول.

تحليل البيانات

لتحديد مواقف الطلبة تم تطبيق «مقياس الموقف حيال درس الموسيقى» على 101 طالب من طلبة المدارس التي اختيرت كعينات وتم تحليل البيانات التي تم الحصول عليها بواسطة برنامجي SPSS 20 و AMOS 18. مستوى الدلالة الإحصائية (Significance level): يتم التعبير عنه عموماً في التحليلات على شكل $p < 0,05$ وهذا يعني أنه عندما يكون صحيحاً فإن احتمال رفضه فرضية التساوي هو 0,05. بعبارة أخرى فإن حدود الثقة للنتائج الدلالية في هذه الدراسة هي 95% أولاً أُجري تحليل العامل الاستكشافي للأسئلة¹ (Exploratory factor analysis) الثلاثين التي أعدت لـ «مقياس الموقف حيال الموسيقى». وتحليل العنصر الرئيس (Principal Component analysis) استخدمت طريقة «فارماكس» إحدى طرائق التدوير المتعامد. أظهرت نتائج Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) أن حجم العينات يكفي لهذا التحليل. وبحسب Field فإن نتيجة $KMO = 0,848$ التي تم الحصول عليها من هذا التحليل تعتبر قيمة «ممتازة» (2009, p. 81) كما أظهرت نتائج اختبار بارتليت $\chi^2(435) = 1449,894, p < 0,001$ (Bartlett's test of sphericity) أن التجانس بين العوامل ملائم بما فيه الكفاية لتحليل العنصر الرئيس.

النتائج

أظهرت نتائج الدراسة أن موقف المدارس التي اختيرت كعينات من درس الموسيقى الدينية هو في العموم موقف إيجابي. كما تبين أن موقف طلبة ثانوية ديميت إيفيلير للأئمة والخطباء – التي اختيرت كإحدى عينات الدراسة – من الدرس كان أكثر إيجابية مقارنة بموقف طلبة باقي المدارس الأخرى التي اختيرت كعينات، في حين أن مواقف طلبة ثانوية نالي خان للأئمة والخطباء كانت الأكثر سلبية بين باقي المدارس الأخرى. وفيما عدا طلبة هذه الثانوية الأخيرة فإن قسماً كبيراً من طلبة المدارس الأخرى طالبوا بزيادة عدد الحصص الأسبوعية لدرس الموسيقى الدينية أما طلبة ثانوية نالي خان للأئمة والخطباء فتحدث قسم كبير منهم عن ضرورة إضافة حصة مخصصة لـ «فحص الانتقال إلى التعليم العالي» في البرنامج المدرسي عوضاً عن حصة الموسيقى الدينية.

يُعتقد أن السبب الرئيس للموقف السلبي الذي يتخذه طلبة ثانوية نالي خان للأئمة والخطباء من درس الموسيقى الدينية واعتبارهم أنه غير ضروري يرجع إلى أن مدرس هذه المادة ليس «موسيقياً». كما يعتقد بأن أسباباً مثل عدم وجود غرفة مخصصة للموسيقى أو أدوات موسيقية في المدرسة، وكون الكتاب المدرسي لا يؤدي الوظيفة المنوطة به وغير ملائم للطلبة من الأسباب التي أثرت أيضاً في موقف الطلبة إلا أن السبب الأهم من ذلك كله هو كون أستاذ المادة ليس من المشتغلين بالموسيقى. بالشكل نفسه فإن السبب في أن موقف طلبة ثانوية ديميت إيفيلير للأئمة والخطباء كان الأكثر إيجابية من ضمن المدارس الأخرى، وإعجاب طلبتها في قسم الآراء والملاحظات عن رغبتهم في زيادة عدد الحصص الأسبوعية للموسيقى الدينية يرجع إلى عدة أسباب منها وجود عدد من أساتذة الموسيقى من ضمن الملاك الوظيفي للمدرسة وعدم التزام الأساتذة بالكتاب المدرسي وحده بالإضافة إلى وجود غرفة للموسيقى في المدرسة وعدد من الآلات الموسيقية مثل الأورغ والناي والغيتار والبيغلما وتعليم العزف على هذه الآلات الموسيقية للراغبين بذلك في إطار «دورة تأهيلية».

المناقشة والنتيجة

خلصت الدراسة إلى نتيجة مفادها أن درس الموسيقى الدينية في ثانويات الأئمة والخطباء هو من المواد التي يرغب بها الطلبة. من هذه الناحية وبالنظر إلى اهتمامات ورغبات وتطلعات طلبة ثانويات الأئمة والخطباء الذين سيتولون أدواراً كبيرة في بناء المستقبل فقد برزت ضرورة أن يكون درس الموسيقى الدينية درساً إلزامياً لساعتين في الأسبوع على الأقل وأيضاً إعداد وإقامة دورات تدريبية أثناء الخدمة للمدرسين طبقاً لاحتياجاتهم ورغبتهم، وكذلك إعادة صياغة الكتاب المدرسي لهذه المادة، وتطوير الإمكانات المادية اللازمة لهذا الدرس وتوفير المواد اللازمة له في جميع ثانويات الأئمة والخطباء وفق معايير محددة. وبالنظر إلى أنه على الطلبة الاستفادة بدرجة أكبر من جميع العلوم ولا سيما تلك التي سيحتاجون إليها في الأمور الدينية (Zernucci, 2011, p. 38) ولكون درس الموسيقى الدينية يأتي في مقدمة هذه الدروس فإنه يبدو عدم وجود فهم كافٍ لأهميته.

كما ذكر الطلبة أيضاً فإن دروس الموسيقى الدينية التي يتم تدريسها في ثانويات الأئمة والخطباء يجب أن تكون إلزامية ولمدة ساعتين على الأقل في البرنامج الدراسي فضلاً عن ضرورة توحيد معايير الإمكانات المادية المتعلقة بالدرس، وتطوير المواد المتعلقة به، وإعداد الكتاب المخصص له تبعاً لمبدأ تناسبه مع ميول الطلبة. وإن بدى أن الدور الأهم في الوصول إلى أهداف التعليم يلعبه الأستاذ فإن الأساس يجب أن يكون إعداد البرامج التعليمية بما يلي رغبة وتطلعات الطلبة أيضاً الذين سيتلقون هذا التعليم إذ لا يبدو ممكناً تحقيق برنامج تعليمي لا يلبي اهتمامات ورغبات وتطلعات الطلبة الناجح المرجو.

1 تحليل إحصائي يهدف إلى العثور على المتغير المشترك الكامن خلف متغيرات متعددة.

انطلاقاً من الوعي بأن نجاح طلبة ثانويات الأئمة والخطباء الذين سيتولون مهاماً مفصلية في بناء المستقبل سيكون نجاحاً لبلدنا فإن على جميع المسؤولين إدراك أهمية إعداد البرامج الدراسية والمناهج والبرامج التعليمية والمواد والمدرسين والدورات التدريبية لهم أثناء الخدمة وما إلى ذلك في ثانويات الأئمة والخطباء وفي جميع مدارس الأئمة والخطباء الأخرى في إطار هذه الحساسية وهذا الوعي (Onural, 2005, p. 18). إن تطوير كفاءات الأساتذة يمثل أحد أهم الاحتياجات لأن فئة المدرسين هي الفئة المهنية الأهم في تطوير وتوعية المجتمع برمته وليس طلبة ثانويات الأئمة والخطباء وحدهم (Aydın, 2003, p. 69). تزداد أهمية هذا الخصوص أكثر فأكثر بالنسبة إلى الدروس التي تتطلب مجال مهارات خاصة كدرس الموسيقى الدينية. المدرس هو حجر أساس التعليم ومركزه الرئيس (Adem, 1997, p. 187) لذا يجب عدم إغفال عامل الأستاذ في درس الموسيقى الدينية أيضاً والتوجه إلى القيام بإجراءات جديدة في برامج الليسانس التي يلتحق بها المدرسون الذين سيتولون تدريس الموسيقى الدينية في ثانويات الأئمة والخطباء على وجه الخصوص. إذا كانت هناك رغبة في بلوغ الأهداف المرجوة في مجال التعليم فلا غنى عن توفير جميع الإمكانيات اللازمة للمدرسين بما في ذلك التدريب أثناء الخدمة. إن نجاح المؤسسات يكمن في الاستراتيجيات التي تتمتع بها وبخراطيق الطريق التابعة لتلك الاستراتيجيات (Aksu, 2001, p. 3).

بالنتيجة هناك عناصر معينة تحدد نوعية التعليم في البيئة التعليمية ولكل من هذه العناصر أهميته الخاصة به. إن تحقيق درس الموسيقى الدينية أيضاً المكاسب التي يهدف إليها بحاجة إلى جميع العناصر التي أشارت إليها الدراسة. إن تشعشع شباننا الذي يعد أهم شركائنا في بناء المستقبل في ظل هذا المفهوم وهذه الفلسفة سيكون أهم أهدافنا وتطلعاتنا دون شك. لطلبتنا الحق في الحصول على أفضل تعليم مدرسي والمدارس مكلفة بالاستجابة لمتطلبات الطلبة (Kalaycı, 2005, p. 149) ختاماً فإن إبداء جميع المرجعيات المخولة والمسؤولة في هذا المجال الحساسية اللازمة يعتبر أمراً هاماً لتطوير دولتنا وشعبنا.

المراجع/Kaynakça/References

- Adem, M. (1997). *Eğitim planlaması*. Ankara: Şafak Yayıncılık.
- Akdoğan, B. (2009). *Mevleğin din anlayışında müzik*. Ankara: Bilge Yayıncılık.
- Akdoğan, B. (2014). *Sanat'ın kitabı*. Ankara: Mans Medya Yayıncılık.
- Aksu, M. (2001). *Eğitimde stratejik planlama ve toplam kalite yöntemi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Apaydın, Ö. (2010). *İlköğretimde ritim eğitiminin öğrencilerin müzik derslerine ilişkin tutumlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Başbakanlık İletişim Merkezi. (2016a). Başbakanlık İletişim Merkezi 16.05.2016 tarihli 569812 nolu bilgilendirme metni.
- Başbakanlık İletişim Merkezi. (2016b). Başbakanlık İletişim Merkezi 16.05.2016 tarihli 569812 nolu başvuruya istinaden gönderilen cevap metni.
- Egüz, S. (1991). *Toplu ses eğitimi*. Ankara: Ayyıldız Yayıncılık.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). Sage.
- Kalaycı, N. (2005). İlköğretim okulu öğrencileri okullarında hangi durumları problem olarak algılanmaktadır? *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 42, 167–193.
- Malthouse, E. (2001). How high or low must loadings be to keep or delete a scale item? *Journal of Consumer Psychology*, 10(1/2), 81–82.
- MEB Müsteşarlık Makamı 2007/30 Sayılı Genelge.
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2014a). MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 04.09.2014 Tarihli 86 Sayılı Genelge
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2014b). MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 04.09.2014 tarihli 86 sayılı İmam-Hatip liseleri Ders Programı Çizelgesi Konulu Genelge.

- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2014c). MEB, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Tebliğler Dergisi, 01.07.2014 tarihli, 63 sayılı İmam-Hatip liseleri ve Anadolu İmam-Hatip liseleri Haftalık Ders Çizelgesinde Değişiklik Yapılması Konulu Kurul Kararı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi Temmuz 2014-2682 Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 01.07.2014 Karar No:63
- Onural, H. (2005). Üst düzey eğitim yöneticilerinin eğitim yöntemi alanındaki yeterlik sorunu ve nedenleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 11(1), 69–85.
- Örgün eğitimden yararlanan öğrenci sayısı 17 milyonu geçti. (2016, 16 Mart). <http://www.meb.gov.tr/ogrenci-sayisi-17-milyon-588-bine-yukseldi/haber/10675/tr> adresinden temin edilmiştir.
- Say, A. (1985). *Müzik ansiklopedisi*. İstanbul: Evrensel Yayıncılık.
- Sezikli, U. (2015). *Anadolu İmam Hatip Liselerinde dini müsikî*. Ankara: Başak Yayıncılık.
- Spiegel, M. R., & Stephens, L. J. (1999). *Schaum's outline of theory and problems of statistics* (3rd ed.). New York, NY: McGraww-Hill.
- SPSS programı. (2016, Haziran). <https://www-01.ibm.com/software/tr/analytics/spss/> adresinden edinilmiştir.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uçan, A. (2005). *İnsan ve müzik insan ve sanat eğitimi*. Ankara: Evrensel Müzik Yayıncılık.
- Ünsür, A. (2005). *İmam-HatipLiseleri kuruluşundan günümüze*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Ürfüoğlu, A. (1989). *Bebeklik ve okul öncesi dönemde müziğin gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Yayıncılık.
- Zernucci, İ. (2011). *Talimü'l müteallim, İslâm'da eğitim-öğretim metodu* (Y. V. Yavuz, çev. ve şerh.). İstanbul: Fayiz Yayınları.

Ekler

Ek 1

Dini Mûsikî Dersine İlişkin Tutum Ölçeği

Cinsiyet: (K) (E)

Okul:

Sınıf:

Sevgili Öğrenciler,

Sizlerin Mûsikîye ilişkin duygu, düşünce, inanç ve tutumlarınızı ortaya koymak amacıyla elinizdeki ölçek düzenlenmiştir. Aşağıdaki cümlelerden hiçbirinin kesin olarak cevabı yoktur. Her soruyla ilgili görüş, kişiden kişiye değişebilir. Bu nedenle verilen yanıtlar yalnızca kendi görüşünüzü yansıtmalıdır. Her cümle ile ilgili görüşünüzü belirtirken önce dikkatli bir şekilde okuyunuz. Sonra sizin duygu ve düşüncelerinize en yakın olan seçeneğin harfini yuvarlak içine alınız.

Seçenekler şunlardır: Evet (E), Kısmen (K), Hayır (H)

Katkılarınız için teşekkür eder, başarılar dilerim.

1- Mûsikî çok sevdiğim dersler arasındadır.	E	K	H
2- Mûsikî dersi bence sıkıcıdır.	E	K	H
3- Boş zamanlarımda Mûsikîyle uğraşmaktan zevk alırım	E	K	H
4- Notaları çözümlmek beni yorar.	E	K	H
5- Mûsikî dersinde çalgı çalmak beni korkutur.	E	K	H
6- Mûsikî dersinde çalar söylerken hata yapsam bile, çalıp söylemekten çekinmem.	E	K	H
7- Çalgı çalmak kendime olan güvenimi artırır.	E	K	H
8- İleride Mûsikîyle ilgili bir meslek seçmek isterim.	E	K	H
9- Programdan Mûsikî dersleri kaldırılırsa ço mutlu olurum.	E	K	H
10- Programda Mûsikî ders saatleri arttırılırsa çok mutlu olurum.	E	K	H
11-İleride Mûsikîyle ilgisi olmayan bir meslek seçmek isterim.	E	K	H
12-Notasını gördüğüm – bulduğum şarkıları çalıp söylemek isterim.	E	K	H
13-Mûsikî ödevlerini sıkılmadan zevkle yaparım.	E	K	H
14-Mûsikî dersine zorunlu olduğum için katılıyorum.	E	K	H
15-Mûsikî dersinde kendimi rahat hissedirim.	E	K	H
16-Mûsikî dersine sınıfı geçmek için çalışıyorum.	E	K	H
17-T.V. radyo, gazete ve dergilerdeki Mûsikîyle ilgili yayınlar ilgimi çekmez.	E	K	H
18-Boş zamanlarımda mûsikîyle ilgili hiçbir şey yapmak içimden gelmez.	E	K	H
19-Mûsikîyle ilgili bilgi ve becerilerimi arttırmak için arkadaşlarım ve öğretmenlerimden sürekli yararlanmak isterim.	E	K	H
20-Mûsikînin günlük yaşamda önemi yoktur.	E	K	H
21-Mûsikî derslerinde tedirgin ve sınırlı oluyorum.	E	K	H
22-Güzel şarkı söylemekten ya da çalmaktan gurur duyarım.	E	K	H
23-Mûsikîdeki başarımlar bana cesaret veriyor.	E	K	H
24-Mûsikî öğretmenim bana çok başarısız olduğum hissini veriyor.	E	K	H
25-Mûsikî dersinde elimden gelenin en iyisini yapmaya gayret ederim.	E	K	H
26-Mûsikî dersinde Mûsikî yeteneğimin geliştiğini hissediyorum.	E	K	H
27-Mûsikî dersinin yeteneğimin gelişmesinde katkısı olmadığına inanıyorum.	E	K	H
28-Mûsikî dersi Mûsikî ile ilgili bir şeyler yaratmak için bende istek uyandırıyor.	E	K	H
29-Mûsikî dersinde birlikte söyleyip – çalmaktan zevk alırım.	E	K	H
30-Mûsikî dersinde benim gösterdiğim başarıyı arkadaşım göstermediği zaman üzülürüm.	E	K	H